

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 23 (2023), št. 3

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2023

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: shs.urednistvo@gmail.com

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvilleke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je vpisan v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije, je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Jubilej / Anniversary

ALEŠ MAVER: Srebrni jubilej Zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča v Mariboru.....	587
---	-----

V spomin / In Memoriam

ALEŠ MAVER: Poslovil se je izr. prof. dr. Janez Marolt.....	595
ANDREJ HOZJAN: Zaslužni profesor Univerze v Mariboru dr. Jože Koropec (1923–2004): ob stoletnici rojstva	599

Članki in razprave / Papers and Essays

TONE RAVNIKAR: Maribor v 13. stoletju. 3. del: mesto in njegovi meščani	611
<i>Maribor in the 13th Century: Part 3: The City and Its Citizens</i>	
BOŠTJAN UDOVIČ, TANJA ŽIGON and PETRA KRAMBERGER: Diplomatic Ceremonial Events at the 1821 Congress of Ljubljana.....	639
<i>Diplomatski ceremonialni dogodki na Ljubljanskem kongresu leta 1821</i>	
SINDI ČASAR: Vzgojiteljice v prvih prekmurskih vrtcih (1886–1920)	669
<i>Female Kindergarten Teachers in the First Kindergartens in Prekmurje (1886–1920)</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

GORAZD BAJC, ANE MARIE HERCEG in KAJA MUJDRICA:	
Bazovica , glasilo Jugoslovanskega odbora iz Italije, in njen odnos do jugoslovanske kraljevine, 1941–1944.....	703
<i>Bazovica, the Newspaper of the Committee of the Yugoslavs of Italy, and Its Attitude Towards the Kingdom of Yugoslavia, 1941–1944</i>	
RENATO PODBERSIČ: Četniki na Primorskem. Poskus ustanovitve četniške enote v Panovcu pri Gorici leta 1944.....	
<i>Chetniks in Primorska Region. Attempt to Establish a Chetnik Unit in Panovec Near Gorica in 1944</i>	739
ANA ŠELA: Alternativna gibanja pod nadzorom Službe državne varnosti: mariborska kulturna scena v osemdesetih letih.....	
<i>Culture in Maribor in the 1980s: Alternative and the State Security Service (SDV)</i>	771
ANDREJ NATERER, DAVID HAZEMALI in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ:	
Mladi NEET v Sloveniji: analiza učinkov izbranih intervencijskih odgovorov projekta "PreseNEETi se" na potrebe in značilnosti mladih NEET v severovzhodni Sloveniji.....	805
<i>Young NEETs in Slovenia: Analysis of the Effects of Selected Intervention Responses of the Project "PreseNEETi se" on the Needs and Characteristics of Young NEETs in Northeastern Slovenia</i>	
Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts	
	843
Uredniška navodila avtorjem /	
<i>Editor's Instructions to Authors</i>	847
Studia Historica Slovenica /	
<i>letnik / year 23 (2023)</i>	857

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2023-21

Alternativna gibanja pod nadzorom Službe državne varnosti: mariborska kulturna scena v osemdesetih letih

Ana Šela

Dr., asistentka
Univerza v Mariboru
Slomškov trg 15, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: ana.sela@um.si

Izvilleček:

Prispevek je raziskava o alternativnih kulturnih gibanjih s fokusom na osemdesetih letih 20. stoletja v Mariboru. Ob splošnem pregledu alternativne kulture na Slovenskem v obravnavanem obdobju avtorica razdela tudi alternativno kulturno dogajanje v Mariboru in prikaže delovanje tajne politične policije, Službe državne varnosti (SDV), na podlagi primera mariborske študentske revije *Katedra*. Raziskava temelji na že uveljavljeni znanstveni literaturi, pri analizi nadzora SDV nad kulturnim dogajanjem pa je upoštevano ohranjeno arhivsko gradivo SDV, ki ga v fondu RSNZ SRS 1931 hrani Arhiv Republike Slovenije.

Ključne besede:

Maribor, alternativna gibanja, kultura, Služba državne varnosti (SDV), tajna politična policija, osemdeseta leta

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 23 (2023), št. 3, str. 771–804, 98 cit., 6 slik

Jezik: slovenski (izvilleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Osemdeseta leta, "leta po Titu", so v Sloveniji v okviru tedanje Jugoslavije zaznamovali dogodki, ki so kazali na globlje politične pretrese: posledice globokih ekonomske, politične in nacionalne krize,² ki so bile ključni dejavniki pri končni usodi, razpadu jugoslovanske države.³ Na nepravilnosti, neustrezne rešitve teh kriz in naraščajoče probleme so začeli opozarjati slovenski intelektualci in kulturniki, zlasti v leta 1982 ustanovljeni reviji *Nova revija*, glasilu Zveze socialistične mladine Slovenije (ZSMS) *Mladina*, Društvu slovenskih pisateljev, ob koncu osemdesetih tudi Slovenska matica, ki je izdajala knjige in prirejala prireditve, ki so odpirale nove poglede na politično dogajanje,⁴ pa tudi študentska mladina, predvsem kritiški sodelavci ljubljanske *Tribune* in njene "sestrske" mariborske študentske revije *Katedra*. Del slovenskih kulturnikov je ubral tudi t. i. "alternativno" pot in preko umetnosti izražal svoje poglede, največkrat nezadovoljstvo nad tedanjo situacijo, a ustvarjali so posebno, svojevrstno umetnost, ki je v toku dogajanja pridobivalo na svojem zagonu.

O subkulturni in alternativni sceni v osemdesetih, ki je imela širok vpliv na slovensko kulturo in različne umetniške zvrsti, je pisalo že kar nekaj raziskovalcev.⁵ V monografiji *Slovenija, moja dežela*, ki podrobno opisuje osemdeseta leta na Slovenskem, zgodovinarja Božo Repe in Darja Kerec omenjata vzpon "provokativne kulture",⁶ saj so te alternative služile kot izraz opozicije represivnemu državnemu nadzoru in so si prizadevale za de-marginalizacijo svojih umetniških praks znotraj področja množične kulture, ki so se razvijale skozi

¹ Razprava je nastala v okviru raziskav v programski skupini Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru P6-0138 (A): *Preteklost Severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom*, ki jo financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

² Gorazd Bajc, Janez Osojnik in Darko Friš, "Nekateri vidiki mednarodnega priznanja Slovenije s posebnim ozirom na ameriški pogled, junij 1991–april 1992", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 1 (2019), str. 220.

³ Žarko Lazarevic in Marta Rendla, "Gospodarska ozadja jugoslovanske krize osemdesetih let 20. stoletja", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022), str. 344.

⁴ Aleš Gabrič, "Slovenska matica in osamosvajanje Slovenije", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022), str. 407.

⁵ Npr. Božo Repe in Darja Kerec, *Slovenija, moja dežela* (Ljubljana, 2017) (dalje: Repe in Kerec, *Slovenija, moja dežela*); Darja Kerec, "Slovenska družba v vrtincu kulturnih sprememb, novih trendov in tehnologij v 80. in 90. letih", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022), str. 583–610; Božo Repe, *Slovenci v osemdesetih letih* (Ljubljana, 2001) (dalje: Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*); Marta Rendla, "Alternativna kulturna gibanja in 'konglomerat FV' v osemdesetih letih v Sloveniji", *Prispevki za novejšo zgodovino* 58, št. 2, str. 139–159 (dalje: Rendla, "Alternativna kulturna gibanja"); Aleš Gabrič, "Slovenska kulturnopolitična razhajanja med kulturno ustvarjalnostjo in politično akcijo 1980–1987", *Zgodovinski časopis* 56, št. 1–2 (2002) (dalje: Gabrič, "Slovenska kulturnopolitična razhajanja"); Blaž Vurnik, *Med Marxom in punkom. Vloga Zveze socialistične mladine Slovenije pri demokratizaciji Slovenije (1980–1990)* (Ljubljana, 2005) (dalje: Vurnik, *Med Marxom in punkom*), idr.

⁶ Repe in Kerec, *Slovenija, moja dežela*, str. 74–77.

subkulturne aktivnosti. Kot zapiše zgodovinarica Marta Rendla, ki je opravila obsežno raziskavo o alternativni kulturi v osemdesetih na Slovenskem, naj bi le-ta postopoma pridobivala na subverzivnosti, kljub temu pa je ostala v okvirih dopustnega kot sredstvo za izražanje političnega nasprotovanja neučinkovitemu vladajočemu sistemu, ki je temeljil na socialističnem samoupravljanju. Prav v vseh pojavnih oblikah se je odražal družbenopolitični vsakdanjik.⁷ Zagovarjala so namreč ustvarjalnost, nove vedenjske in življenjske vzorce.

Čeprav so se raziskovalci v svojih študijah osredotočali zlasti na splošni pojav alternativnih gibanj in vzniklih glasbenih, likovnih, mirovnih in drugih družbenih gibanj ter kritiške scene zlasti v osrednjeslovenskem prostoru, pa je alternativna kultura vzknila v večji ali manjši obliki po vse mestih Sloveniji, tako tudi v Mariboru. Slednji je v osemdesetih prav tako doživel obdobje vzpona alternativne scene, kar je bil hkrati odraz družbenih sprememb in političnih preizkušenj. To sta uvideli tudi avtorici Meta Kordiš in Maja Kosmač, kustosinji razstave *MI, VI, ONI*, ki sta leta 2013 pripravili razstavo fragmentov alternativnih praks 80-ih v Mariboru.⁸ Sočasno z razstavo je izšla tudi tematska številka revije *Dialogi* z naslovom *Mariborska alternativna kultura v osemdesetih*, kjer zbrana besedila kažejo, da so se v Mariboru in okolici v osemdesetih razvijale zanimive alternativne prakse, ki so pomembno prispevale k nadaljnjem kulturnem razvoju mesta.⁹

Ta čas v Mariboru ni bil zgolj odraz širših jugoslovanskih trendov, temveč je imel svojo specifičnost, ki je bila tesno povezana z lokalno zgodovino, družbeno dinamiko in s kulturno identiteto. Kot je na Slovenskem v osemdesetih največjo kritiško maso predstavljala študentska mladina, tako je tudi v Mariboru, mestu z drugo največjo univerzo na Slovenskem, skozi že leta 1961 ustanovljeno študentsko revijo *Katedra* izražala vse večjo nezadovoljstvo s tedanjim političnim sistemom, krivičnimi sodnimi praksami in z neuspešnim reševanjem naraščajočih kriz s strani tedanjega vodstva. S tem si je pri oblasti revija oziroma njeni uredniki in sodelavci prislužila oznako "opozicija" in strog nadzor s strani tajne politične policije, Službe državne varnosti (SDV). O tem, kako je oblast spremljala vse oblike kritike in po njihovem "sovražni" dejavnosti tedanjega sis-

⁷ Rendla, "Alternativna kulturna gibanja".

⁸ Več o konstruiranju razstave: Meta Kordiš, "Konstruiranje dediščine alternativnih praks 80-ih v Mariboru v senci vstaj pozimi 2012/2013", *Argo* 57, št. 2 (2014), str. 18–35.

⁹ Meta Kordiš, "Osemdeseta: fragmenti, ustvarjalnost, děja vu. Uredniški uvod v tematsko številko", *Dialogi* 10, št. 10 (2013), str. 6 (dalje: Kordiš, "Konstruiranje dediščine alternativnih praks 80-ih v Mariboru").

tema, doma¹⁰ in zlasti v zamejstvu,¹¹ med politično in duhovniško emigracijo,¹² med delavci na začasnem delu in bivanju na tujem¹³ idr. je v zadnjem času izšlo kar nekaj prispevkov. Sicer pa lahko vzpon alternativnih gibanj, zlasti glasil slovenske študentske mladine ter intelektualne "opozicije", spremljamo po ohranjenih poročilih, informacijah, indikativnih biltenih in analizah Uprave za analitiko SDV, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije v fondu Republiškega sekretariata za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (RSNZ SRS 1931). Spremljanje revije *Katedra* s strani SDV v slovenskem zgodovinoписju do sedaj še ni bila raziskana. Mariborska študentska revija *Katedra* je bila eden od glavnih forumov, kjer so se izražala alternativna in pogosto kritična stališča do obstoječega političnega sistema. *Katedra* ni bila zgolj medij, ampak je postala simbol širšega družbenega gibanja, ki je iskalo prostor za svobodno izražanje in kritično misel. V času, ko so bile informacije nadzorovane in cenzurirane, je *Katedra* ponujala platformo za razprave o družbenih, političnih in kulturnih temah, ki so bile pogosto na robu uradno dovoljenega.

Osemdeseta: čas alternative

V osemdesetih letih so v Sloveniji prevladovali vzgibi za doseganje neodvisnosti države, hkrati pa je bila opazna povečana integracija slovenske kulture v svetovne tokove. Globalno je bilo to obdobje zaznamovano s porastom neoliberalnih idej, tako na političnem kot kulturnem področju, s poudarkom na neomejenih možnostih in svobodi. Te ideje so prišle tudi v Jugoslavijo, pri čemer je tukajšnja umetnost tako začela še bolj kritično obravnavati državno situacijo in oblikovati strategije za suvereno vstopanje v internacionalno izmenjavo idej za novo družbenost.¹⁴ To močno emancipacijsko dinamiko so kanalizirale predvsem

¹⁰ Npr. Marko Zajc, "Poletni aferi kritičnih misli. Tomaž Mastnak in Dimitrij Rupel, slovenska kritična intelektualca med jugoslovansko in slovensko javnostjo v letu 1986", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 3 (2020), str. 921–956; Ana Šela, "Contributions to the Knowledge of the Slovenian Intellectual 'Opposition' in the 1980s under the Screening of the State Security Service", *Annales* 31, št. 4 (2023), str. 601–616; Ana Šela, *Služba državne varnosti v desetletju kritike in kriz (1980–1989)* (Maribor, 2022) (dalje: Šela, *Služba državne varnosti v desetletju kritike in kriz*).

¹¹ Ana Šela in Mateja Matjašič Friš, "Nadzor Službe državne varnosti nad revijo Zaliv", *Annales* 29, št. 4 (2019), str. 675–688.

¹² Darko Friš, Gregor Jenuš in Ana Šela, "Slovenska politična emigracija skozi oči Službe državne varnosti v šestdesetih letih", *Acta Histriae* 29, št. 4 (2021), str. 1073–1114; Tamara Griesser Pečar, "Nadškof Alojzij Šuštar in Katoliška cerkev v Sloveniji v osemdesetih letih in v procesu osamosvajanja", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022), str. 371–404.

¹³ Ana Šela in David Hazemali, "Spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja: prispevek k poznavanju zgodovine slovenske Službe državne varnosti", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 3 (2020), str. 879–920.

¹⁴ Jim McGuigan, *Neoliberalna kultura* (Maribor, 2015), str. 11–14.

civilne družbe, alternativna gibanja in subkulture, pri čemer so imeli zelo veliko vlogo intelektualci, umetniki, znanstveniki, novinarji. Kot zapiše Marta Rendla, so se le-ta v osemdesetih primarno sicer največkrat manifestirala skozi ideje urbanih akterjev, ki so se identificirali z alternativnim gibanjem, a so delovali znotraj institucionalnih okvirjev samoupravnega sistema, kot so Socialistična zveza delavskega ljudstva (SZDL) in ZSMS, lahko pa so se oblikovali v zametke kolektivnih neinstitucionalnih gibanj.¹⁵ Alternativna kultura je vključevala specifične življenjske sloge, stališča in družbene, politične ter kulturne aktivnosti posameznikov in skupin, ki so se razlikovali od prevladujoče kulture, kar je prispevalo k oblikovanju heterogenega družbenega okolja.

V ospredje je alternativa osemdesetih postavljala narodno vprašanje, enakopravnost jezikov, zahtevo po zaščiti slovenske integritete, svobodo umetniškega ustvarjanja, ukvarjala so se z aktualnimi političnimi temami ipd. Take teme so odpirala nove konflikte med kulturniki in državno oblastjo in s tem tudi nova politična vprašanja. Alternativna kulturna scena in alternativna gibanja so skušala tako v Socialistični republiki Sloveniji (SRS) kot drugod po Evropi preglasiti in premagati dominantne kulturne ustanove. Tako so subkulturne dejavnosti vse pogostejše postajale subverzivna, a tolerirana oblika izražanja političnega odpora proti takratnemu vladajočemu sistemu socialističnega samoupravljanja in so zagovarjale ustvarjalnost ter nove vedenjske in življenjske vzorce.¹⁶ Subkulturne skupine so bile med seboj povezane in prepletene, lahko pa so zavzemale tudi povsem nasprotujoča si stališča in bile zato heterogene. Kljub temu pa so bila osredotočena predvsem na vprašanje o tem, ali se naj preoblikujejo v t. i. "kontrakulturo" in ohranijo opozicijski, brezkompromisen, družbeno ločen status ali pa naj postanejo del množične kulture.¹⁷

Veliko, če ne celo ključno vlogo pri vprašanjih kritičnosti obstoječega sistema in alternativnih idejah je imela mladina, predvsem študentje oz. študentska gibanja, ki so skušali svoje ideje popularizirati skozi študentski kulturni center.¹⁸ Že v sedemdesetih let se je mladina, ki je želela obračunati z vsiljevanjem takrat vodilne ideologije, izoblikovala v zameetek neodvisne politične javnosti, sicer še ne prave opozicije. Leta 1974 je bila sicer samostojna študentska organizacija ukinjena. Združila se je z mladinsko organizacijo ZSMS, s čimer se je delno začela postopna pasivizacija študentske populacije. Pa vendar so s pomočjo *Tribune*, študentskega časopisa in izjemno pomembnega informacijskega kanala,

¹⁵ Rendla, "Alternativna kulturna gibanja", str. 140–142.

¹⁶ Vesna Čopič in Gregor Tomc (ur.), *Kulturna politika v Sloveniji: simpozij* (Ljubljana, 1998), str. 295.

¹⁷ Nikolai Jeffs, "FV in 'tretja scena' 1980–1990," v: *FV: alternativa osemdesetih = alternative scene of the eighties*, ur. Breda Škrjanec (Ljubljana, 2008), str. 104, 105 (dalje: Jeffs, "FV in 'tretja scena' 1980–1990").

¹⁸ Repe in Kerec, *Slovenija, moja dežela*, str. 72.

revije *Katedra*, Radia Študent in Študentskega kulturnega centra (ŠKUC) študenti v tem času vzdrževali kontinuiteto s študentskim gibanje. Kasneje se je študentska organizacija z revijo *Mladina* v okviru ZSMS tudi precej okrepila. Na tak način so bili v osemdesetih letih nosilci resnih družbenih pobud na področju politike in kulture prav kolektivne dejavnosti mladine oz. študentov, ki so se manifestirale predvsem v alternativnih kulturnih gibanjih. Čeprav so na začetku leta 1980 v poročilu SDV zapisali, da se študentska populacija v letu 1980 ni širše eksponirala in naj bi "bivši študentski leaderji izgubili vpliv na sedanjo študijsko generacijo ter vse bolj postajali 'elitna' intelektualna skupina, ki se povezuje s podobnimi skupinami v ostalih republikah, vendar ne kažejo pripravljenosti tudi za obojestransko sodelovanje",¹⁹ je študentsko gibanje doseglo široko publiko in ob koncu osemdesetih dejansko res preseglo zgolj mladinsko populacijo²⁰ kljub odklonilnemu odnosu oblasti do njih. O tem priča tudi dejstvo, da so bile *Tribuna*, *Mladina* in *Katedra* v osemdesetih letih med največkrat prepovedanimi in zaplenjenimi časopisi²¹ zaradi "žaljenja časti in ugleda tuje države", "raznašanja neresničnih vesti, ki bi utegnile vznemiriti javnost" in "hudega žaljenja morale".²² Revije, ki so objavljale družbenokritične članke, so bile kljub delni liberalizaciji še pod nadzorom, še posebej v zgodnjih osemdesetih nastala *Nova revija*, ki je pomenila preboj kulturnih, kritičnih revij na Slovenskem v Jugoslaviji.²³ SDV je pisce in sodelavcev prispevkov naštetih medijev označila za anarholiberalce oz. radikalno misleče mlade intelektualce, ki "premeteno" objavljajo provokativne članke in ideje, "nesprejemljive za samoupravno socialistično družbo".²⁴ Tako so se odnosi med oblastjo in na novo tvorečo se opozicijo do druge polovice osemdesetih let vrteli okoli vprašanj o svobodi govora v kulturni in publicistični dejavnosti. Z odpiranjem takih tem je kot uradna institucija in med prvimi začelo postopati Društvo slovenskih pisateljev, kjer so bili zbrani slovenski intelektualci. Z vprašanji demokratizacije in nacionalnega programa je društvo 8. in 9. januarja 1985 tudi organiziralo javno tribuno Slo-

¹⁹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (SIAS 1931), A-11-13, Poročilo o realizaciji programskih nalog SDV RSNZ SR Slovenije za leto 1980, Ljubljana, februar 1981, str. 46.

²⁰ Aleš Gabrič, "Na zahodu vzhodnega sveta", v: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, ur. Jasna Fischer et al. (Ljubljana, 2006), str. 1158; Vurnik, *Med Marxom in punkom*, str. 345.

²¹ Ana Šela in Darko Friš, "Nova revija v primežu Službe državne varnosti", *Annales* 27, št. 4 (2017), str. 825 (dalje: Šela in Friš, "Nova revija v primežu Službe državne varnosti").

²² ARS, SI AS 1931, t. e. 2313, RTZ 857 – "Deviacija", mapa 1, Odločba o začasni prepovedi razširjanja študentskega časopisa "Tribuna", str. 162–167.

²³ Več o nadzorovanju in spremljanju *Nove revije* s strani SDV: Šela in Friš, "Nova revija v primežu Službe državne varnosti", str. 825.

²⁴ ARS, SI AS 1931, A-11-14, Poročilo o realizaciji programskih nalog SDV RSNZ SR Slovenije za leto 1981, Ljubljana, februar 1982, str. 70.

venski narod in slovenska kultura, ki se je udeležilo okoli 1200 poslušalcev,²⁵ dve leti kasneje pa so razprave strnili v 57. številki prej omenjene *Nove revije* in so bili sčasoma sprejeti kot osrednji slovenski nacionalni program.²⁶

Ko govorimo o alternativni "sceni" v osemdesetih na Slovenskem, nikakor ne moremo tudi mimo punka, ki se je pojavil konec sedemdesetih let v območju subkulture. Za začetek punka na slovenskem bi lahko veljala letnica 1977.²⁷ Prav takrat (18. oktobra) je v telovadnici na gimnaziji Moste nastopila prva slovenska punk skupina Pankrti, naslednje leto pa je pri Škucu izšla njihova prva plošča *Lublana je bulana*. Sledile so še druge alternativne skupine, npr. trboveljska Laibach²⁸ leta 1980, ki je septembra tega leta doživela tudi prvo prepoved nastopanja. Na prireditvi Alternativa slovenski kulturi, naj bi poleg nje nastopile še tri skupine (Kaos, Protest, Berlinski zid), predvajali pa naj bi tudi avantgardne filme. Lokalne oblasti so na podlagi plakata prireditev prepovedale, saj je bilo s plakata mogoče sklepati, da se bo na prireditvi "razvijala aktivnost iz 5. člena zakona o javnih shodih in javnih prireditvah", to je "motenje javnega reda in miru, vznemirjanje občanov, žalitev javne morale, nasprotovanje socialistični humanosti".²⁹

Začetniki punka niso imeli ambicije popolnoma spremeniti svet, temveč so imeli željo po širjenju svobodnejšega delovanja in izražanja drugačnosti v javnem prostoru. A ko je sredi osemdesetih let postal del etabrirane mladinske kulture, je prerasel v multimedijsko kulturno dejavnost. Mladi, ki so mu sledili, so razvijali lastno socialno in družbenopolitično funkcijo.³⁰ Punk ni bila samo vrsta glasbe, ampak provokativno gibanje, ki je neposredno in na najradikalnejši način negiralo družbene norme in skušalo uničiti uveljavljeno in uradno vsiljeno predstavo o tem, kakšna naj bi bila slovenska samoupravna socialistična kultura ter prepričanja, da živijo v najboljšem sistemu sprejemala z dvomi.³¹

Punk se je vse bolj povezoval tudi z likovnoslikarskimi skupinam in gledališčem, ki so delila njihovo ideologijo. Laibach se je npr. povezal s slikarsko

²⁵ Božo Repe, *Jutri je nov dan* (Ljubljana, 2002), str. 102.

²⁶ Repe in Kerec, *Slovenija, moja dežela*, str. 82–84.

²⁷ Prav tam, str. 72.

²⁸ Laibach, ki je simbolno poudarjala totalitarizem in uporabljala simbole Triglava, kozolca, jelenovih rogov, se je sama opredeljevala kot "skupina, ki v svojem delovanju posveča veliko pozornosti psihologiji mase in logiki manipulacije skozi informacijo ter vsa sredstva svoje umetniške akcije usmerja k definiciji masovno-psihološkega karakterja družbenega (kulturno-političnega) mitinga (kakršen je npr. rock koncert)", oblast pa je v njih prepoznavala nastop neonacizma ("Prejeli smo." *Mladina*, 12. 5. 1983, str. 28).

²⁹ Marcel Štefančič, "Kako je nastal Laibach. In kako je preprečil fašizacijo Slovenije", *Mladina*, 24. 3. 2017, št. 12, dostopno na: <https://www.mladina.si/179257/kako-je-nastal-laibach>, pridobljeno: 12. 3. 2020.

³⁰ Prav tam, str. 72–73;

³¹ Vurnik, *Med Marxom in punkom*, str. 248;

skupino Irwin in Gledališčem sester Scipion Nasice v umetniški kolektiv Neue Slowenische Kunst (NSK). Ob NSK je bil eden od ključnih postpunkovskih gibanj tudi FV, ki je ustvarjal alternativno sceno v osemdesetih. Predstavljal je gledališko in glasbeno skupino ter je združeval aktualne družbene vsebine z inovativnimi tehničnimi in umetniškimi sredstvi. V okviru klubskega programa Diska FV je združeval in predstavljal raznoliko kulturno-umetniško produkcijo in omogočal prostor druženja alternativne javnosti ter dokumentiral dogajanje. Obsegal gledališče, organizacijo klubskih, koncertnih in konferenčnih dogodkov, likovno ustvarjanje, videoprezentacijo, dokumentacijo in produkcijo, glasbo ter Založbo FV.³²

Ob mladinski subkulturi so se pojavila tudi mirovna, ekološka, feministična idr. gibanja, ki so vseeno izhajala iz mladinskih alternativnih klubov. Leta 1984 sta tako npr. nastala lezbična oz. feministična sekcija Lilit in homoseksualna sekcija Magnus, ki je svoj prvi festival organizirala leta 1984 Ljubljani. Različna gibanja civilne družbe so torej s kritičnostjo do nosilcev oblasti in sistema postala del spreminjajoče se podobe Slovenije.³³ V začetku leta 1983 je bil v Novem mestu ustanovljen Koordinacijski odbor delovne skupine za ekološko in mirovno problematiko s strani RK ZSMS. Delovna skupina se je razdelila na ekološki in mirovni del in kasneje še na delovno skupino za duhovna gibanja. Njihovi glavni cilji so bili skrajšanje služenja vojaškega roka, oblikovanje neje-drdska območja na Balkanu, odprava depozita, nadzor prodaje orožja v tujini, odpravo smrtnih kazni, sprememba ali odprava 133. člena kazenskega zakonika, ki je sankcioniral t. i. verbalni delikt, ipd. Mirovna in ekološka gibanja so organizirala vrsto odmevnih akcij in protestov.³⁴

Začeniši z letom 1987 naj bi se, kot zapiše Repe, opazil upad vpliva novih družbenih gibanj, pri čemer je prišlo do premika fokusa iz kulturnih v politične sfere.³⁵ Ta prehod je bil delno zaznamovan z naraščanjem t. i. slovenskega sindroma, ki naj bi ga označili: objava 57. številke revije *Nova revija* s povednim in takrat za oblast škandaloznim podnaslovom *Prispevki za slovenski nacionalni program*, ki je pomenila začetek vzpona prave politične opozicije, pobude

³² Jeffs, "FV in 'tretja scena' 1980–1990", str. 102.

³³ Repe in Kerec, *Slovenija, moja dežela*, str. 74–75; Božo Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (1. del: opozicija in oblast)* (Ljubljana, 2002) (dalje: Repe: *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*), str. 49.

³⁴ Gabrič, "Slovenska kulturnopolitična razhajanja" str. 202; Repe: *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*.

³⁵ Božo Repe, "Lahko kdo nadomesti stranke?", *Mladina*, 22. 12. 2010, dostopno na: <https://www.mladina.si/52702/lahko-kdo-nadomesti-stranke/>, pridobljeno: 12. 3. 2020.

Plakat ob dnevu mladosti leta 1987 ("Plakatna afera", *Mladina*, 24. 5. 2007, dostopno na: <https://www.mladina.si/97147/plakatna-afera/>, pridobljeno: 23. 5. 2023)

za ukinitvev Štafete mladosti in s tem povezana t. i. plakatna afera³⁶ leta 1987, napovedani mednarodni festival homoseksualcev, božične čestitke po radiu in televiziji, leta 1988 ustanovljen Odbor za varstvo človekovih pravic, ki se

³⁶ Leta 1987 se je zgodil prelomen dogodek, znana *plakatna afera*, povezana z organizacijo množičnega teka ob praznovanju dneva mladosti, ki sovpada z rojstnim dnevom Josipa Broza Tita. Za plakat dogodka, ki ga je organizirala ZSMS, je bila izbrana umetniška zasnova skupine Novi kolektivizem. Ta je uporabila kot osnovo nacistični plakat Richarda Kleina iz leta 1936, zamenjala pa je nacistične simbole z jugoslovanskim grbom in golobom miru. Ta dogodek je pomenil začetek odmika od štafete mladosti, ki je predstavljala enega izmed ključnih simbolov socialistične Jugoslavije. Več o tem: Jela Krečič, *Plakatna afera 1987* (Ljubljana, 2009).

mu je nenazadnje pridružil široki krog alternative, enoten slovenski duhovni in kulturni prostor ter začetki aktivnosti za spremembo zvezne ustave.³⁷ V osemdesetih letih 20. stoletja je tako kritika političnega sistema in družbe, ki je sicer obstajala že prej, prerasla v organizirano gibanje. Ta razvoj je bil osrednjega pomena v procesu slovenske pomladi, ki je bila ključna pri vzpostavljanju samostojne Slovenije. Kulturne razprave so postopoma pridobile vse izrazitejši politični pridih.

Nasploh so se v drugi polovici osemdesetih let odnosi med oblastjo in neformalno opozicijo vrteli okoli vprašanj, koliko svobode dovoliti revijalni, publicistični in kulturni dejavnosti. Vedno vplivnejši so postajali mladinski mediji, npr. *Katedra*, *Tribuna*, Radio Študent in še posebej *Mladina*. Po vzpostavitvi večstrankarskega sistema so civilnodružbene organizacije poniknile, mnogi njihovi privrženci so s prestopom v politiko radikalno spremenili svoja stališča, se iz mirovnikov spremenili v militariste ipd.³⁸

Nova družbena gibanja v osemdesetih skozi oči SDV

Glavna naloga SDV na območju tedanje SRS je bila spremljanje in nadzor vseh dejavnosti, ki naj bi škodile tedanjemu sistemu in državi, predvsem v "smislu širjenja lažne propagande in vesti", ter preprečevanje, odkrivanje in dokumentiranje "sovražnih" aktivnosti.³⁹ Med slednjo so vsekakor spadala tudi alternativna gibanja, ki so bila med prvimi kot del močne civilne družbe, ki je želela spremeniti politično podobo Slovenije. Politični vrh je alternativna gibanja, ki so vrh doživela nekako v letu 1986, jemal zelo resno, skrbno analiziral njihovo usmerjenost in ugotavljal, da zgolj opozarjajo na težave, ne ponujajo pa rešitev. Prav tako je očital "privatizacij" javnih medijev (npr. *Katedre*, *Tribune*, *Radia Študent*).⁴⁰

Alternativna kulturna gibanja so se vedno postavljala v opozicijo dominantni kulturi in kot odklon represivnemu državnemu nadzoru oziroma političnim družbenim in gospodarskim strukturam moči. Alternativna scena, o kateri je bilo govora v prejšnjem poglavju, se je ob svobodi izražanja in ustvarjanja usmerjala tudi k privatnemu gospodarstvu, večji nacionalni avtonomiji in politični svobodi oziroma v tem smislu k večstrankarstvu. Tako izražanje idej pri

³⁷ Šela, *Služba državne varnosti v desetletju kritike in kriz*, str. 159.

³⁸ Repe in Kerec, *Slovenija, moja dežela*, str. 81–85; Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*, str. 49.

³⁹ ARS, SI AS 1931, t. e. 3170, Varnostni momenti preseganja subverzivne propaganda proti Socialistični republiki Sloveniji (Ljubljana, 1980), str. 4–5.

⁴⁰ Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*, str. 49.

oblasti ni naletelo le na gluha ušesa, prav nasprotno, nanje so bila "ušesa uradnih organov" izjemno pozorna. Ob tem Jože Kos Grabar ml. opozarja, da je bil odnos do alter scene kot celote do takratne družben-politične oblasti sicer neenovit: nekateri so bili v popolnem diametralno nasprotujočem si odnosu, spet drugu v konstruktivno kritičnem in tretji v sodelujočem odnosu.⁴¹

Junija 1986, ko so alternativna gibanja, tik pred svojih upadom, dosegala svoj višek,⁴² je Uprava za analitiko SDV izdala analizo o značilnostih novih družbenih gibanjih v Sloveniji. V obširnem poročilu so analizirali splošne značilnosti novih družbenih in kulturnih gibanj s primeri, pri čemer so se e posebej osredotočili na Republiško konferenco Zveze socialistične mladine Slovenije (delovno skupino za mirovna, ekološka in duhovna gibanja), Škuc, Slovensko sociološko društvo in Društvo novinarjev Slovenije ter tuje organizacije, s katerimi je sodelovala slovenska kulturna alternativa. Analizo so pripravili na osnovi operativno zbranih podatkov SDV in "legalnih virov in dokumentov".⁴³

SDV je že vse od začetka osemdesetih ugotavljala, da se v javnosti vedno bolj politizirajo vprašanja uresničevanja nekaterih splošno družbenih in človekovih potreb. Nova družbena gibanja oz. množična civilna iniciativa, ki se je pojavila, naj bi ostajala v "neki obliki latentnega stanja, v obdobjih družbenih kriz pa oživlja in postaja napadalnejša in politično agresivnejša ter iz stopnje podkulture prehaja v fazo protikulturnega delovanja".⁴⁴ Pri SDV so ocenili, da nova družbena gibanja v tedanji fazi "nimajo vpliva na sprejemanje pomembnejših družbenih vprašanj v postindustrijski ali tako imenovani programirani družbi, ki tako ali drugače determinirajo družbene odnose ter položaj in usodo človeka v njih". Tedanja množična civilna iniciativa je po SDV bila tako v fazi kulturnega gibanja.⁴⁵

V kontekstu sociokulturne antropologije so bili s strani SDV identificirani novi, alternativni modeli subkultur, ki naj bi se artikulirali skozi raznolike

⁴¹ Jože Kos Grabar ml., "Alternativna scena v Mariboru in okolici v 80. letih 20. stoletja, *Dialogi* 10, št. 13 (2013), str. 57.

⁴² Več kot 75 % anketirancev v javnomnenjski raziskavi (SJM) je alternativna gibanja poznalo in več kot 45 % jih je bilo pripravljeno v njih tudi sodelovati (Niko Toš, *Dozorevanje slovenske samozvesti*, zbirka Dokumenti SJM (Ljubljana, 1995). Raziskava SJM se je s svojimi "razkritji" pridružila civilnodružbenim gibanjem, nakazovala je smisel in upravičenost alternativnih lastninskih oblik, novo razumevanje pomena pluralizma političnih akterjev, kritične poglede na jugoslovanski federalizem; prebujala se je zavest o identiteti (suverenosti) naroda in – končno – spoznane so bile možnosti in nujnost njegove osamosvojitve (Niko Toš, "Vrednote v prehodu – dvanajstič: petdeset let projekta Slovensko javno mnenje", v: Niko Toš (ur.), *Vrednote v prehodu XII. Slovenija v mednarodnih in medčasnih primerjavah ISSP 1994–2018, ESS 2002–2016, EVS/WVS 1992–2017, SJM 2018* (Ljubljana, 2018), str. 15–16).

⁴³ ARS, SI AS 1931, UA-1986 MA-701, Značilnosti novih družbenih gibanj v SR Sloveniji: Splošne značilnosti pojava novih družbenih gibanj (Ljubljana, 1986), str. neoznačena.

⁴⁴ Prav tam, str. 3.

⁴⁵ ARS, SI AS 1931, t. e. 2902, A-11-15, Letno poročilo SDV 1986, Poročilo o realizaciji programskih nalog SDV za leto 1986, Ljubljana, januar 1987, str. 17.

manifestacije. Prva med njimi, hipijevska kultura, naj bi se konstituirala zlasti kot agregat šolske in študentske mladine ter intelektualcev, in naj bi imela afiniteto do antikonformističnih vrednot. Druga, rokovska subkultura, naj bi se distancirala od prevladujočih kulturnih normativov ter "utelešala zavračanje etabliranih kulturnih vrednot"⁴⁶. Punk kultura, ki se naj bi osredotočala na urbano šolsko in delavsko mladino, bi naj funkcionirala kot življenjski stil in ideološka paradigma, odlikovala pa jo je izrazita skupinska homogenost in uporaba semantično nabitih simbolov.

Nadalje so identificirali intelektualno "modno" kulturo, ki je vključevala izobražence, študente in srednješolsko mladino ter se je identificirala s širokim spektrom gibanj, vključno s feminističnim, ekološkim, pacifističnim, duhovnim in drugimi. Ta skupina se naj bi izražala predvsem skozi družboslovno literaturo in je bila značilna po svoji angažiranosti ter radikalnem zavračanju družbenih norm prek alternativnih oblik vedenja, teoretske diskusije in kreativnega dela. Ta kultura se je po SDV diferencirala od drugih alternativnih modelov prek svoje integracije v obstoječi institucionalni ideološki in kulturni aparat države. Sledile so umetniško ustvarjalne kulturne skupacije ali neformalna združenja umetnikov, kot so novinarji, ki so bili vezani na iste ideje in izražajo odpor proti prevladujočim kulturnim in družbenim normam, težijo k ustvarjanju lastnih medijev in institucij. Nazadnje je bila izpostavljena še disidentska intelektualna podkultura, ki naj bi vključevala izobražence, ki so radikalno zavračali družbene vrednote, oblast in njeno moč v družbi. Odražala naj bi se v nenehnem konfliktu s kulturno politiko, pri čemer naj bi iskali možnosti izven institucionalnega okvira, razširjali letake in organizirali neformalna srečanja za diskutiranje o družbenih in sistemskih težavah in družbeni aktivizaciji.⁴⁷

V omenjenem poročilu Uprave za analitiko SDV, kjer so analizirali značilnosti novih kulturnih gibanj, so zapisali, da se novo nastala gibanja "ne borijo zoper razrednega nasprotnika, marveč zoper arhaične (klasične) oblike družbene oblasti" ter da s svojimi dejavnostmi, zlasti pasivnim odporom, protesti in demonstracijami "napadajo politične institucije države, izražajo svoje nezadovoljstvo nad političnimi odločitvami ipd.", vendar brez "ambicij razredne konfrontacije".⁴⁸

SDV je beležila porast zanimanja za različna alternativna gibanja od leta 1983, ko je bil ustanovljen že omenjeni Koordinacijski odbor delovne skupine za ekološke in mirovne tematike. Ta odbor je opazoval, kako so se zametki mirov-

⁴⁶ ARS, SI AS 1931, UA-1986 MA-701, Značilnosti novih družbenih gibanj v SR Sloveniji: Splošne značilnosti pojava novih družbenih gibanj (Ljubljana, 1986), str. 3.

⁴⁷ Šela, "Contributions to the Knowledge of the Slovenian Intellectual 'Opposition' in the 1980s", str. 611.

⁴⁸ ARS, SI AS RSNZ SRS 1931, UA-1986 MA-701, Značilnosti novih družbenih gibanj v SR Sloveniji: Splošne značilnosti pojava novih družbenih gibanj (Ljubljana, 1986), str. 4–5.

nih, ekoloških, feminističnih in drugih gibanj razvijali znotraj mladinske alternativne scene, ki je pridobivala značilnosti kontrakulture, še posebej v Centru interesnih dejavnosti mladih (CIDM) v Ljubljani. CIDM, skupaj z Radiem Študent, Škuc-em in Forumom, je bil videti kot osrednja alternativna institucija. Skupine, ki so vključevale družboslovce, novinarje, ekologe in mirovnike, so bile zavezane legalnemu delovanju v okviru obstoječih institucij in političnih organizacij. Nove družbene iniciative v Sloveniji so bile opisane kot interesne skupine, ki so se oblikovale zaradi specifičnih problemov, kar je bolj izražalo javni protest posameznikov proti določenim rešitvam, kot so bili protesti proti gradnji jedrskih elektrarn, povečanju vojaških izdatkov, 133. členu Kazenskega zakonika SFRJ, smrtni kazni itd. Po poročilu SDV so delovne skupine za mirovna, ekološka in duhovna gibanja, Klub Lilit, Sekcija za socialna gibanja in neformalne skupine novinarjev sodelovale in organizirale predavanja, okrogle mize, tribune, zborovanja, shode, tabore, stojnice, peticije in odprta ali protestna pisma. Veliko vlogo pa je predstavljala tudi vključenost oz. sodelovanje njihovih najaktivnejših članov v urednih Radia Študent, *Mladine*, *Tribune*, *Problemov*, *Knjižnice revolucionarne teorije*, *Časopisa za kritiko znanosti*, pa tudi v RTV, *Delu*, *Dnevniku*, *Teleksu* itd.⁴⁹ Številke kritičnih kritičnih revij so bile pod stalnim nadzorom. Medijem, ki so, zlasti v osemdesetih letih, bili ključen dejavnik družbenega razvoja in pomemben element demokratizacije, je tedanja zakonodaja preprečevala svoje delovanje. Mediji niso pisali zgolj enostransko, temveč so se lotevali tabuiranih tem in kritike oblasti – postali so torej politično angažirani. S tem se je začelo t. i. alternativno novinarstvo, v očeh oblasti pa vsekakor opozicijsko.⁵⁰

Ukrepi, ki so jih leta 1986 sprejeli s strokovno-varnostnega vidika glede alternativnih gibanj na področju Socialistične republike Slovenije, so bili predvsem, da morajo utrjevati in krepiti kontraobveščevalno zaščito državljanov, ki so sodelovali v novih alternativnih gibanjih, da bi lahko preprečili njihove zlorabe s strani tujih obveščevalnih služb, pravočasno odkrili primere novačenj za obveščevalno ali subverzivno delovanje (npr. zbiranje podatkov, vnos in razširjanje sovražne propagandne literature, organiziranje akcij v sovražne amene) ipd. Naslednji cilj, ki so si ga postavili, je bil seznanjanje teh struktur z metodami tujih obveščevalnih služb, subverzivno propagando, delovanjem sovražne emigracije ipd. v cilju njihovega vsesplošnega samozaščitnega ozaveščanja. Ključna naloga SDV je bila spremljati, ugotavljati in preprečevati poskuse vključevanja novih alternativnih gibanj v "protiustavno" aktivnost struktur t. i. notranjega sovražnika.⁵¹

⁴⁹ Šela, "Contributions to the Knowledge of the Slovenian Intellectual 'Opposition' in the 1980s", str. 612.

⁵⁰ Šela, *Služba državne varnosti v desetletju kritike in kriz*, str. 145.

⁵¹ ARS, SI AS 1931, UA-1986 MA-701, Značilnosti novih družbenih gibanj v SR Sloveniji: Splošne značilnosti pojava novih družbenih gibanj (Ljubljana, 1986), str. 84–88.

Glede na možnosti in pogoje moramo spremljati in odkrivati motive delovanja tujih "družbenih gibanj", "neodvisnih organizacij in združenj", ipd., njihovo ideološko in politično naravnost delovanja itd.⁵²

Razloge, da so se alternativna gibanja tako razširila, SDV išče tudi v tem, da naj bi bile nekatere organizacije (predvsem mirovne) pod neposredno kontrolo tujih obveščevalnih služb, pri čemer so ugotavljali, da "nekatero organizacije zlorabljajo blokovske sile kot sredstvo specialne vojne, da se v nekatere organizacije vključujejo ekstremno emigrantske organizacije".⁵³

Poročilo so sklenili s ciljem, da bi morala nova gibanja postati sestavina delovanja delegatskega sistema ter del pluralizma samoupravnih interesov delovnih ljudi in občanov.⁵⁴

Kulturniška scena v Mariboru v osemdesetih

Osemdeseta leta 20. stoletja veljajo za zlato obdobje slovenskega alternativnega družbenega, intelektualnega in umetniškega dogajanja. Čeprav je bilo osrednje dogajanje v veliki meri vezano na Ljubljano, pa glavno mesto slovenske Štajerske, Maribor, ni zaostajalo zanj. Ob pomembnem geopolitičnem in strateškem območju je Maribor veljal tudi za kulturno središče severovzhodne Slovenije.⁵⁵ Mariborska produkcija je morebiti bila razpršena, pa vendar se je v tem okolju izoblikovala skupina posameznikov, ki sicer niso delovali na skupnih in homogenih estetskih izhodiščih, povezovali pa so jih želja po ustvarjalnem izražanju, solidarnost, ustvarjanje novega, drugačnega ter boj za prostor in vidnost.⁵⁶ Kljub temu da mladi, ki so ustvarjali, niso imeli niti primerne stalnega prostora niti podpore takratne mladinske organizacije Zveze socialistične mladine Slovenije (ZSMS), ki bi dajala stanovitno platformo, so dejansko realizirali veliko pomembnih alternativnih glasbenih, vizualnih, performativnih in literarnih projektov. Mladi so samoiniciativno razvijali družabno in kulturno življenje in pripeljali tudi do ustanovitve mladinskega kluba.

Glede glasbene scene so v ospredje prehajale punkerske novovalske skupine in rock glasba, ki se je začela močneje razvijati že konec sedemdesetih.

⁵² ARS, SI AS 1931, UA-1986 MA-701, Značilnosti novih družbenih gibanj v SR Sloveniji: Splošne značilnosti pojava novih družbenih gibanj (Ljubljana, 1986), str. 88.

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ Tomaž Kladnik, "Maribor in nastanek oboroženih sil samostojne in demokratične Slovenije", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022), str. 504.

⁵⁶ "Pozabljen poglavje v zgodovini Maribora", *Delo*, 6. 11. 2013, dostopno na: <https://www.delo.si/kultura/razstave/pozabljeno-poglavje-v-zgodovini-maribora.html>, pridobljeno: 11. 3. 2020.

Nekateri rock-aktivisti so bili včlanjeni v ZSMS, kar je bilo dokaj priročno, saj je v drugi polovici osemdesetih mariborska ZSMS v kletnih prostora Doma ustvarjalnosti mladih (DUM) pridobila prostor za vaje rockovskih skupin (nekdanj je tam bila Osnovna šola Gustava Šiliha, zato se je prostora prijelo ime Gustav).⁵⁷ DUM je bil ustanovljen pod organizacijo Mladinskega kulturnega centra (MKC). Zgodovina MKC-ja se začne leta 1966, ko je v centru mesta začel delovati t. i. Klub mladih, ustanovljen s sklepom odbora SZDL Maribor Center. V okviru kluba mladih so se vrstile športne, politične, potopisne, znanstvene in kulturne aktivnosti, prirejali so ples, čajanke, celo frizerska tekmovalja in predavanja o bontonu. Leta 1976 so Klub mladih zaprli, a je začel leta 1982 znova delovati v okviru Centra za organizacijo prostočasnih aktivnosti mladih (COPAM) pri Mestni konferenci ZSMS Maribor. Po finančnih težavah in posledičnem zaprtju v letu 1984, se je leta 1988 Klub mladih preimenoval v Klub MKC in leta 1993 postal javni zavod. Eden zgodnejših alternativnih klubov, ki je bil prisoten že v sedemdesetih letih, a se je v osemdesetih razživel, je Mladinski in rock klub Trate, kjer so se prirejali glasbeni koncerti, likovne razstave, filmski večeri ipd.⁵⁸

Prej omenjen Gustav (danes koncertna dvorana AGD Gustaf) je nudil predvsem vadbene prostore za glasbene skupine, nekajkrat pa so bili v njem organizirani tudi koncerti takrat vodilnih alternativnih skupin iz Jugoslavije. DUM je leta 1993 zaprl svoja vrata. Med vidnejše glasbene skupine, ki so delovale v Mariboru ali njegovi okolici, so bile Center za dehumanizacijo, Masaker, Božjast, Soft & Simple, P.U.J.S, Džumus, pa tudi nekateri solo avtorji, npr. Nebodigatrebas Tralfamadorja. Ta je nehal delovati leta 1988. Na tem mestu so se zbirali dijaki, zaposleni, študentje, glasbeniki idr. Med pripadniki različnih rockovskih subkultur, ki so se zbirali v mestnem parku, na Slomškovem trgu pred Klubom mladih, v gostilnah Grad in Martinovem hramu, na Tratah ali Rumlkukl v Rušah, na prvi in drugi gimnaziji ipd. pa je vladalo prijateljsko vzdušje. Proti koncu desetletja (1988) pa se je na Orožnovi ulici odprla avtonomna Galerija 88.⁵⁹ Poleg razstav mladih manj uveljavljenih avtorjev je gostila tudi literarne večere, glasbene nastope in družbeno kritične ter politične razprave, ki so pripomogle k uvedbi večstranskega sistema.⁶⁰ Leta 1988 se je kot naslednik Kluba mladih

⁵⁷ Pred tem so se koncerti prirejali v Hali C (danes Kolosej) in v Klubu mladih, kjer so gostovale tudi tuje glasbene skupine. Leta 1971 je bil npr. v Mariboru tu prvi večji rock festival v Sloveniji (Rajko Muršič, *Trate vaše in naše mladosti: Zgodba o mladinskem in rock klubu* (Ceršak, 2000), str. 205 (dalje: Muršič, *Trate vaše in naše mladosti*)).

⁵⁸ Vesna Jauk, *MKC – Mladinski kulturni center Maribor* (Ljubljana, 1999), str. 12; Urška Samec, *Mladinski kulturni center Maribor: kronološki pregled dogodkov od leta 1966 do leta 1993*. Diplomatska naloga (Maribor, 2002), str. 10–14.

⁵⁹ Galerija 88 je sprva delovala kot zaseben avtonomni prostor v prostorih, namenjenih MKC-ju Maribor, v začetku devetdesetih pa se je reorganizirala in preimenovala v Media Nox.

⁶⁰ Kordiš, "Konstruiranje dediščine alternativnih praks 80-ih v Mariboru", str. 27.

Stran *Katedre*, posvečena kritiki zaplembe 12. številke leta 1987 (*Katedra*, oktober 1987, št. 1, str. 2)

ustanovil MKC, dve leti kasneje pa tudi radio MARŠ.⁶¹ Čisto na koncu osemdesetih let, leta 1989, je bila ustanovljena tudi foto galerija Stolp, ki sicer ne sodi k alternativni sceni, a je pomembno vplivala na kulturni razvoj Maribora. Njen ustanovitelj in pobudnik je bil Bogo Čerin, uveljavljen slovenski fotograf.⁶²

⁶¹ Rajko Muršič, *Center za dehumanizacijo: Etnološki oris rock skupine* (Pesnica, 1995), str. 62–82; Muršič, *Trate vaše in naše mladosti*, str. 201–204.

⁶² "Bogomir Čerin", dostopno na: <http://www.mariborart.si/osebnost/-/article-display/bogomir-cerin>, pridobljeno: 15. 3. 2020.

V okviru gledališkega dogajanja je zaživela disidentska dramatika (še posebej z Jančarjevimi angažiranimi dramami *Disident Arnož*, *Veliki briljantni valček*, *Zalezujoč Godota*; Jovanovičevimi *Bratje Karamazovi ali vzboja srca Viktor ali dan mladosti*; Šeligovo *Ano*, Partljičevim *Moj ata socialistični kulak* ipd.). Leta 1985 je v Drami SNG Maribor namreč prišlo do "institucionalnega preloma", ko je umetniško vodstvo prevzel dramaturg Vili Ravnjak, gledališče pa se je odprlo postmodernizmu. Zaradi modernega, alternativnega gledališča v Mariboru, se je vnela prava vojna in konec osemdesetih je do takrat v lastni upravi organizirano gledališče moralo prejeti novo "prisilno" upravo. Leta 1989 se je Vili Ravnjak umaknil, nasledil pa ga je sloviti Tomaž Pandur, ki je v gledališče vpeljal še radikalnejšo alternativno sceno.⁶³ Omenjeni Ravnjak je med letoma 1985–1992 vodil tudi v Mariboru delujoč Dramski studio Maribor, ki je nastal v okviru Drame SNG Maribor in sodeloval tudi s še danes delujočim Domom ustvarjalnosti mladih (ust. 1986), ki ga je v tistem času vodila Nataša Gorjup.⁶⁴

2. junija 1986 se je v Mariboru ustanovila tudi volilna skupščina Zveze pisateljev Jugoslavije,⁶⁵ v okviru katerega je od leta 1945 delovalo tudi Društvo slovenskih pisateljev, ki je dvignila precej prahu. Izvolili naj bi namreč novega predsednika Zveze in tokrat je bilo na vrsti Društvo pisateljev Srbije (v mandatu 1985–1986 je bil predsednik Zveze Ciril Zlobec iz Društva slovenskih pisateljev), kjer so predlagali svojega tedanjega predsednika Miodraga Bulatovića – Buleta, zagovornika unitaristične vizije prihodnosti Jugoslavije, ki se je večkrat izkazal s svojimi protislovenskimi političnimi pogledi, čeprav je bil poročen s Slovenko.⁶⁶ Posamezna društva so že pred začetkom skupščine dala svoje pisna mnenja o kandidatu in srbsko društvo je bilo ogorčeno, da mnoga društva njihovega predsednika zavračajo. Obtoževali so jih vmešavanja v politiko, češ da se sami nikoli niso vmešavali v izbiro drugih društev. Bulatović se je razjezil zlasti na slovenskega pesnika in prevajalca Janeza Menarta, ki je v članku "Le-ta mi županil ne bo" 20. februarja 1986 v rubriki Književni listi citiral nekatere Bulatovićeve odgovore iz intervjuja, ki ga je imel v *Teleksu* leta 1982 in zapisal

/.../ iz teh odgovorov je bilo razvidno, da je Bulatović človek, ki razmišlja v nasprotju s temeljnimi členi jugoslovanske ustave; človek, ki je ideološko nasilen

⁶³ Vili Ravnjak, "Dramski studio in alternativna gledališka gibanja v osemdesetih letih 20. stoletja v Mariboru", *Dialogi* 49, št. 10/13 (2013), str. 38.

⁶⁴ ZPM Maribor, Nataša Kajba Gorjup in Kornelija Kaurin, "Dom ustvarjalnosti mladih – središče ustvarjalnih idej in dejavnosti za otroke in mladino", v: Majda Sturc (ur.), *60 let za dobro otrok (1953–2013)* (Ljubljana, 2013), str. 291.

⁶⁵ Stane Stanič, "O sodobni književnosti in pričakovanju razpleta", *Delo*, 3. 6. 1986, št. 128, str. 6.

⁶⁶ Božo Repe, "Slovensko-srbski konflikt v osemdesetih letih", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022), str. 322.

do vseh manjših jugoslovanskih narodov in do narodnosti; in ne nazadnje, da je žaljiv do narodnih čustev slovenskih ljudi, med katerimi se je naselil /.../⁶⁷

ter sklenil, da Bulatović ni primeren kandidat za predsedujočega Zveze pisateljev Jugoslavije, ne glede na to, da ga je Udruženje književnika Srbije že nominiralo.⁶⁸ Tudi Tone Partljič je iz Društva slovenskih pisateljev ostalim društvom Zveze književnikov Jugoslavije odposlal pismo z obrazložitvijo, zakaj DSP ne podpira Miodraga Bulatovića. Slednji je oba obtožil agitacije proti Srbiji, da delujta proti demokratični izvolitvi in s tem proti statutu Zveze pisateljev Jugoslavije.⁶⁹ V Maribor je tako v velikem pričakovanju vprašanja novega predsedstva 2. junija prišlo okoli 100 pisateljev iz celotne Jugoslavije. Za prvi dan je bila predvidena le seja organizacijske komisije in predsedstva, drugi dan je tekla razprava o temi Jugoslovanska književnost danes, v sredo pa so se pogovorili o možnih rešitvah vprašanja predsedujočega Zvezi pisateljev Jugoslavije.⁷⁰ Zadnji volilni dan Miodrag Bulatović ni dobil zadostnega števila glasov, da bi bil predlagan za predsednika, proti njemu so glasovala štiri društva. Odložili pa so, da naj Združenje književnikov Srbije predlaga novega kandidata za predsednika do septembra 1986.⁷¹ Le nekaj mesecev kasneje je Srbska akademija znanosti in umetnosti pod vodstvom Dobrice Čosića spisala Memorandum SANU (*Srpska akademija nauka i umetnosti*),⁷² ki je bil pisan v stališču, da so Srbi in Srbija v Jugoslaviji politično, gospodarsko in nacionalno zapostavljeni. Memorandum so slovenski kritični in kulturni intelektualci ostro zavrnil, stiki med slovenskimi in srbskimi intelektualci pa so se začeli še močneje krhati.⁷³

Naslednje leto, ob slovitih že omenjeni plakadni aferi, je tudi v Mariboru pred "bivšim" Merkurjem Titovo štafeto pričakala mladina, ki je jasno kritizirala dogajanje, nosila pripionke "Štafeta, ne hvala!", oddajal je radio, na stojnicah pa so ponujali študentski kritiški časopis *Katedro* in študentsko-dijaško alternativno periodiko *Kmečke in rockodelske novice*. Študentsko-dijaško alternativno

⁶⁷ Janez Menart, "Samo v mlinu se dvakrat pove (prastar slovenski pregovor)", *Delo*, 3. 4. 1986, št. 78, str. 9.

⁶⁸ Janez Menart, "Le ta mi županil ne bo", *Delo*, 20. 2. 1986, št. 42, str. 8.

⁶⁹ Miodrag Bulatović, "V ribarnici pri Janezu Menartu", *Delo*, 3. 4. 1986, št. 78, str. 8.

⁷⁰ France Forstnerič, "Literarna vprašanja pri nas vse preradi spolitiziramo", *Delo*, 4. 6. 1986, št. 129, str. 6; Stane Stanič, "O sodobni književnosti in pričakovanju razpleta", *Delo*, 3. 6. 1986, št. 128, str. 6.

⁷¹ "Miodrag Bulatović ni dobil potrebne večine", *Delo*, 5. 6. 1986, št. 130, str. 1; France Forstnerič, Jožak Horvat in Stane Stanič, "Ponovno iskanje kandidata", *Delo*, 5. 6. 1986, št. 130, str. 2; "Kako se v naši družbi nekaj premika, čeprav sila okorno", *Delo*, 12. 6. 1986, št. 136, str. 4; Janez Menart, "Pripis", *Delo*, 12. 6. 1986, št. 136, str. 5.

⁷² Memorandum se je pripravljval že od junija 1985, ko je bila na skupščini SANU sprejeta odločitev o pripravi (Olivera Milosavljević, "Zloupotreba avtoritete nauka", v: Nebojša Popov (ur.), *Srpska strana rata* (Beograd, 1996), str. 342).

⁷³ Aleš Gabrič, "Zaostrenost mednarodnih odnosov", v: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, ur. Jasna Fischer et al. (Ljubljana, 2006), str. 1170–1171.

Utrinki s festivala 'Alterra Pars' z 28. maja 1991, objavljeni v junijski številki *Katedre* ("Mariborske miniature", *Katedra*, junij 1991, št. 8–9, str. 20)

periodiko *Kmečke in rockodelske novice* – časopis za idejno krepitev in teoretsko utemeljevanje štajerske naprednosti je 31. marca 1984 izdal začel izdajati Mladinski kulturni center oziroma Klub mladih iz Maribora, ki je deloval v okviru mestne konference ZSMS Maribor.⁷⁴ Ob *Katedri* in *Kmečkih in rockodelskih*

⁷⁴ ARS, SI AS 1931, t. e. 2313, A-21-91, Indikativni bilten 1984, Sporen časopis Kluba mladih iz Maribor, 4. 4. 1985, str. 6; ARS, SI AS 1931, t. e. 2313, Indikativni bilten 1984, Izšle so še tri številke 'Kmečkih in rokodelskih novic', 4. 4. 1985, str. 8.

novicah so sicer v publicistiki izhajali še prvi slovenski fanzin⁷⁵ Danila Celana *Pankzija*, ki je začel izhajati leta 1980, pa tudi rokovski fanzin *Lolipop*, ki se je preimenoval v *Benjamin*, nato pa ga je nasledila publikacija *Inkriminalni produkt*, ki jo je izdajalo društvo Inkriminalni kolektiv, ter *Štajerski poročevalec*, ki je pisal o širši štajerski punkovski sceni.⁷⁶

Ena od pomembnih dogodkov alternativne scene Maribora iz osemdesetih let je bila velika prireditev 'Altera pars', ki se je odvijala na Štuku. Dogodek, ki je potekal 28. maja 1991, je organiziralo uredništvo revije *Katedra* v sodelovanju s forumom Front Rock, Radiem Maribor in radiem MARŠ.⁷⁷

Poskus nadzora oblasti nad študentsko revijo *Katedra*

Kot središče študentskega alternativnega delovanja je veljala slovenska metropola Ljubljana, vendar Maribor, kot je razbrati s prejšnjega poglavja, zanj ni zaostajal. Še danes ima Maribor svoj študentski medijski prostor, kjer nastajajo novi portali in časopisi (npr. študentki časopis *Spekter* (prej *ŠUC*), *Študentski utrip* (do 2004), Radio MARŠ, obujajo pa se tudi stari časopisi in radijski programi.

Središče pozornosti SDV v Mariboru v okviru alternativnih gibanj pa je bil mariborski slovenski študentski časopis *Katedra*. Izhajal je od leta 1961, ko se je prvo uredništvo nahajalo na Gregorčičevi ulici v Mariboru, in vse do 1994 pod okriljem Univerze v Mariboru (oz. sprva Združenja visokošolskih zavodov Maribor). Nastal je kot odgovor ljubljanski *Tribuni* in ker kljub "poplavi časopisov" v šestdesetih, mariborska študentska in dijaška populacija še ni imela svojega glasila. Tako so se na 5. redni seji Odbora Zveze študentov Jugoslavije na mariborskih višjih šolah odločili za izdajo *Katedre*.⁷⁸ Prva številka je izšla 3. marca 1961.

Sprva je izhajala kot štirinajstdnevnik, nato mesečno: izhajala je enkrat ali

⁷⁵ Fanzin je alternativni medij, ki je nastajal zunaj uveljavljenih medijskih institucij in mrež in jih praviloma ne ustvarjajo profesionalni novinarji, ampak angažirani posamezniki ali skupine, družbeni aktivisti ipd. brez namena za zaslužek. Fanzini so načeloma namenjeni določeni tematiki, npr. *Pankzija* avtorja Danila Celana lahko označimo za punk fanzin, namenjen punk subkulturni glasbeni sceni (Petra Kolmančič, *Fanzini. Komunikacijski medij subkultur* (Maribor, 2001), str. 53 (dalje: Kolmančič, *Fanzini*)).

⁷⁶ Kolmančič, *Fanzini*, str. 52–53.

⁷⁷ "Napovedujemo Open Air Maribor 1991", *Katedra*, junij 1991 št. 8/9, str. 23; "Slovenija kot 'vsota provinc'?", *Delo*, 30. maj 1991, št. 124, str. 6. Hkrati so vir zlasti tudi posnetki festivala 'Altera Pars' iz maja 1991, objavljeni na spletni strani *YouTube*, kjer je pod posnetki zabeleženo naslednje: "Altera Pars Festival, 28. maja 1991, nastopila vsa rokarska in alternativna srenja tistega obdobja, na dvorišču Štuk-a, organizacija Katedra in Front rock".

⁷⁸ "Namesto uvoda", *Katedra*, marec 1961, št. 1, str. 1.

791

Prve številke *Katedre* so se ukvarjale predvsem s težavami študentov in študentsko problematiko. Prav tako se je v sklopu *Katedre* 17. aprila leta 1962 realiziral tudi prvi slovenski festival zabavne glasbe ter četrti tovrstni festival takratne Jugoslavije: festival Vesela jesen (tako se je poimenovala šele leta 1969), ki je sprva predstavljal le mariborske avtorice in avtorje, sčasoma pa privabil priznane domače kulturnike. Leto poprej, se je zgodila že poligonska neuradna in netekmovalna prireditev Vesele jeseni, ki je dala pobudo in temelje za uradni začetek dotičnega glasbenega festivala.⁷⁹ Sprva je bila *Katedra* torej namenjena širjenju informacij, vezanih na študij oz. obštudijsko dejavnost, v osemdesetih pa je alternativna kultura prodrla tudi v *Katedro* in članki so postajali vedno bolj svobodomiselni in kritični. Aprila leta 1987 je *Katedra* dobila posebno, Ščukovo priznanje za razbijanje tabujev (pisali so o homoseksualcih), ki ji ga je podelila komisija v zasedbi Draga Ahačič, Milan Apih, Manca Košir, Marjan Rožanc, Darko Štrajn, Veno Taufer in Vinko Vasle.⁸⁰ Tako so bile številke nemalokrat zaplenjene in prepovedane predvsem zaradi kritike sistema, uredništvo pa se je moralo soočiti s pritiski in pogajanji s politiko in policijo – da so številke sploh lahko izšle.⁸¹

Višek "zaplenjanja" študentskih kritičnih revij na Slovenskem sta predstavljali leti 1987 in 1988. Tako je prvega julija 1987 Temeljno javno tožilstvo v Mariboru s sklepom začasno prepovedalo 12. številko *Katedre* zaradi "sramotitve" predstavnika organov SFRJ. 12. številka *Katedre* je na sami naslovnici nosila odprto pismo Hamdiji Pozderacu⁸², članu predsedstva SFRJ, ki ga je napisal Vojislav Šešelj. V pismu je Šešelj Pozderaca označil za kradljivca in kriminalca ter ga pozival, naj odstopi s funkcije člana Predsedništva SFRJ. Šlo je namreč za t. i. finančno afero Agrokomerc iz leta 1987. Podjetje Agrokomerc je namreč izdajalo zadolžnice brez kritja. Fikret Abdić, Hamdija Pozderac, Ibrahim Mujić in drugi so bili aretirani in obtoženi protirevolucionarne dejavnosti po 114. členu Kazenskega zakonika SFRJ. Na 11. strani *Katedrine* številke je bil objavljen članek avtorja Dejana Pušenjaka, ki je trdil, da v Mariboru "načrtno proizvajajo razmere in razmerja, v katerih uspeva le neumnost", na 3. strani pa je Samo Resnik objavil članek z naslovom "Konec dober, vse slabo", kjer je zatrjeval, da je "Policija, ki se boji kulturne družbe, ki naj bi jo varovala, in je pripravljena sprejeti

⁷⁹ Dušan Tomažič (ur.), *Festival Vesela jesen: 1962–1997* (Maribor, 1997).

⁸⁰ "Kopija priznanja", *Katedra*, maj 1987, št. 10/11, str. 2.

⁸¹ Tanja Milakovič, "Od uredništva Katedre do Resnikovega okna", *Večer*, 3. 10. 2014, št. 230, str. 25.

⁸² Hamdija Pozderac je bil jugoslovanski politik iz Bosne in Hercegovine. Bil je četrti predsednik Ljudske skupščine SR Bosne in Hercegovine od julija 1971 do maja 1974. Od 15. maja 1986 do 15. septembra 1987 je bil 3. član predsedstva Jugoslavije za SR Bosno in Hercegovino in 1. predsednik predsedstvo Centralnega komiteja Zveze komunistov Bosne in Hercegovine od 23. maja 1982 do 28. maja 1984. Septembra 1987 je bil prisiljen odstopiti od politike ("Pozderac, Hamdija", *Hrvatska enciklopedija*, dostopno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49877>, pridobljeno: 15. 3. 2023).

samo posladkano vodico brez jajc, je policija diktature", podobno je zapisala tudi tedanja novinarka *Dela* in predsednica časopisnega sveta *Katedre*, Dragica Korade, v prispevku "To je bila javno izrečena smrtna obsodba".⁸³ Kot zapisano, je Temeljno javno tožilstvo v Mariboru 1. julija 1987 na pobudo mariborskega javnega tožilca Jožeta Kalingerja izdalo sklep o začasni prepovedi *Katedre* zaradi petih objavljenih člankov, ki bi (po določilih 98. člena zakona o javnem obveščanju SRS) naj zaradi sramotitve organov SFRJ in razširjanja neresničnih novic povzročali hujše vznemirjanje občanov in hudo žalili moralo.⁸⁴ Javno tožilstvo je predlagalo, da se navedena številka *Katedre* trajno prepove. *Katedro* je kot predstavnik UK ZSMS na obravnavi pred Temeljnimi sodiščem v Mariboru zastopal Drago Demšar.⁸⁵

Jože Kalinger, mariborski javni tožilec je tako izdal sklep o začasni prepovedi lista zaradi petih člankov, sodišče pa je na prvi obravnavi menilo, da so sporni štirje zapisi. Katedrarji so posebej opozorili na način, kako je tožilec zaplenil številko, češ, da je bil izveden neprimeren postopek. Do sklepa o začasni prepovedi bi *Katedro* ob zakonitem načinu dela namreč morali pustiti razpečevati, vendar pa so natiskane izvode miličniki zastražili že devet ur in pol prej. Kot je poročal *Večer*, naj bi Jože Kalinger je razložil, da je tiskarjem večer pred izdajo sklepa poslal pisno obvestilo, da bo številko začasno prepovedal. S tiskarno naj bi imel dogovor, da mu po tiskanju ob kateremkoli času dostavijo izvode nekaterih časopisov, za *Katedro* pa naj bi "v zadnjem času tako imel sklepe o prepovedi že večkrat pripravljene na svoji mizici".⁸⁶

Senat mariborskega sodišča je na koncu 12. številko *Katedre* prepovedal, ker naj bi omenjeni pisci v svojih člankih žalili in sramotili člana predsedstva SFRJ Hamdijo Pozderca, mesto Maribor, UNZ, Zvezo komunistov in neresnično in zaničljivo prikazovali družbene razmere v Mariboru.

Kljub trajni prepovedi 12. številke *Katedre* je del pisma Vojislava Šešlja ter del besedila Sama Resnika objavila študentska revija *Mladina* v svoji 26–27. številki istega z dne 31. julija 1987,⁸⁷ ki je bila zaradi ponovne objave besedil ter objavljenega pisma Cirila Žebota in intervjuja z Dragom Demšarjem z naslovom "Katedra za rešetkami" in drugih besedil, ki bi lahko povzročile "hujše vznemirjenje občanov", začasno prepovedana.⁸⁸

⁸³ ARS, SI AS 1931, t. e. 2313, RTZ 857, Mapa 1, Začasna prepoved "Katedre", str. 231–233.

⁸⁴ ARS, SI AS 1931, t. e. 2313, RTZ 857, "Informacija", Ljubljana, 2. 7. 1987, str. 1.

⁸⁵ Alenka Košorok Humar, "Pogovor: Mag. Drago Demšar (1942–2017): Nikoli nisem nikogar kazensko preganjal", *Odvetnik*, št. 79 (2017), str. 38–44.

⁸⁶ Bojan Tomažič, "Natiskane izvode bodo uničili", *Večer*, 3. 7. 1987, št. 153, str. 3.

⁸⁷ ARS, SI AS 1931, t. e. 2313, RTZ 857, Mapa 1, "Prepoved razširjanja 26–27. številke 'Mladine'", str. 234.

⁸⁸ ARS, SI AS 1931, t. e. 2341, RTZ 857, Mapa 1, Odločba o začasni prepovedi 26. in 27. številke *Mladine*, str. 235–237; Milan Predan, "Katedre pa ne!", *Dolenjski list*, 30. 7. 1981, št. 30, str. 2.

Na zaplembo številke se je ostro odzvala Univerzitetna konferenca ZSMS Ljubljana. Pismo ljubljanske študentske organizacije o mariborskem sojenju so objavili v oktobrski številki *Katedre*:

Sojenje Katedri je bilo bolj s političnimi kot s pravnimi razlogi utemeljen proces svobodi javnega izražanja v Sloveniji izven Ljubljane (ironično Šešljevo pismo gospodu Hamdiji Pozdercu je bilo junija prebrano na ljubljanskem Radiu Študent, informacije iz članka Dragice Korade, ki bi bojda lahko povzročile hujše nerazpoloženje pri občanih Maribora, poleg tega pa žalijo dobro ime Uprave za notranje zadeve, pa je avtorica povzela po Teleksu) in bojimo se, da pomeni odločitev tov. Marjete Kebrič, magistra Dušana Dougana in tov. Branka Reismanar sramoto za slovensko pravosodje.⁸⁹

Na zaplembo 12. številke *Katedre* so odgovorili tudi v samem časopisu v 12. številki v naslednjem letu, ko so med drugim zapisali:

Kako začeti, oziroma, kako končati? Kako začeti tekst za zadnjo številko *Katedre* v tem šolskem letu? Lanska zadnja, to je 12. številka časopisa mariborskih študentov, je pomenila prelomnico v nas, ki smo časopis soustvarjali, kot tudi prelomnico v odnosu sodstva do izražanja mnenj v časopisih. Bila je zaplenjena, nato pa... Jeza mariborskih organov pregona je očitno kulminirala v prvi jesenski (oktobrski) številki, kjer smo bili udeleženci akcije 'vsakemu uredniku, oziroma piscu, svojega tožnika'.⁹⁰

Naslednja obtožba je sledila v oktobru istega leta, ko je Temeljno javno tožilstvo v Mariboru obsodila Petra Tomaža Dobrilo, člana uredništva *Katedre*. Dobrila je v oktobrski 1. številki *Katedre* (letnik 28) v svojem članku z naslovom "Dan potem..." zapisal kritični pogled na zaplembo 12. številke *Katedre*, tedanje politično vodstvo in na JLA in ga je podpisal s psevdonimom "PEC" (*slika 5*).

Obtožen je bil, da je sramotil Tita, nekdanjega predsednika predsedstva SFRJ torej nekdanjega predstavnika najvišjega organa SFRJ, ko je o njem v 7. odstavku o njem napisal, da "največje koncentracijsko taborišče (op. Goli otok) samoupravnega socializma leži neposredno na duši človeka, ki se je zavzemal za človeške pravice in mir, dom pa zanemarjal ob vsem tem pa mora njegov lik ostati neokrnjen". Hkrati je bil Dobrila obtožen še zaradi sramotitve oborožene sile SFRJ, saj je kritiziral JLA in jo označil za "kaos organizacijo". Obe obtožbi sta

⁸⁹ "Izjava ljubljanske študentske organizacije o mariborskem sojenju", *Katedra*, oktober 1987, št. 1, str. 2.

⁹⁰ "Epitaf", *Katedra*, junij 1988, št. 12, str. 6.

DAN POTEM...

Vsem prav napovedam, da za letošnje nove sezone, po tej veliki pavi, ko smo izgubili vse delo etikov, k čemu? Je še pripravnost antologična zaplamba zadnje predprijemne števila Šestine pismo o Hamaji Proterici. Ta zaplamba in avgustovski in septembrski dogodki so skupaj jasno razkili neko funkcioniranje našega

ga režima, ki na žalost s svojimi zakoni štiti kriminalce, kar pa ni popolnoma nič čudnega, saj so ti ljudje nekje pred časom le zakoni ljudi rojevali sebi v prid.

Če potegnemo paralelo med odstopi in mariborskimi pretepaškimi dogodki je sramota še večja. Le ti so nekateri že sprejeli okrog, drugače pa so kazni bile dolge nekaj mesecev. Sploh težko je to primerjati z verbalnim deliktom, kjer je nekaj let kratka dožnja.

Za naše (bivše?) politike pa sistem predvideva najhujšo od vseh kazni: izključitev iz ZKD. To domnevno taršaščinu prituje kopica članov, ki se že nekaj tednov vrstijo v redniški časopis. Vendar še to le v primeru, če živna ni zaključena, ostopna pravilna. Pravnik imajo pri vsaj stvari čedno manjše vlogico in niso kritični, saj delajo po zakonih, pa tudi prihodnji dogodki ne morajo predvideti. V Rusiji, s katero nas na zapadu mečajo v podobnih koš, je Gorbačov zelo v redu rešil to problem s streljanjem knjave

za gospodarski kriminal. Pri nas bi lahko še dodali nekaj mučenja, da bi zvedeli za ostalo mafijo, kar ta očitno uradno ni poznana (tornumi pa pristajajo le na to), čeprav o njej čvka že vsak vsabeč. Vendar vesti dlovec, ki je nima, ne moreš dati, saj so že vsi skupaj prešar in pronašanje enakega delovanja. Sedaj popolnoma brez slabe vesti razpravljajo o ne vem za kakšen letiščnim povečanju državnega proračuna, medtem ko ostale več nimaže za življenjski minimum. Toda potrebno se je okrepiti, potrebno je pojačati JA, še sploh po zadnjih par računskih dogodkih, ki so dejansko izrazili in potrdili v javnosti vse nepravilnosti in kaotični vladi v »nagoriziranih« tvorbah pri nas, zadnjič z razpravo. Kdor je bil v vojski, tenfu je vse, o čemer govorim, se preveč jasno. Vsem ostalim pa upam, da niso ušli prešabi komentari o neizgubljem ugledu naše armade, ki so jih v agoriji izjavljali predstavniki le-te za dnevno časopise in sploh niso imeli nobene zveze z

dejanskimi dogodki. Pet ljudi je mrtvih, resnica pa je šla za vedno z njimi v grob, sedaj pa nastopajo krojači, ki krojijo, šivajo in jo prodajajo javnosti. Še lahko ob tem spominam na predstavanje Bojana Pluša? Z vojsko ni šale, ker skleno njena najmočnejša krava motična, mora ostati nedotaknjena. V nasprotnem primeru lahko pride do nepotrebnih in neugodnih pojavnosti, ki se preveč razlikujejo od vojaške retorike in vedno upornih parit, zato lahko za nekatero pomenijo krhanje ugleda naše Armade.

Tudi zadnja razščevanja v partijskem vodstvu Srbije in nehati, že historični spori okrog nacionalizma in nenacionalizma, pripravajo k trenutni (sic!) saki SFRJ, ki nam kaže izredno stanje. Da v Jugoslaviji vlada izredno stanje, k čemu daje ljudsko vojna odbojna vlada z nenehnimi izrednimi ukrepi, za nameček pa se s spremembo ustave (ki tako ali tako ob vseh teh ukrepih in spremembah nima skoraj nobene vloge več), svoje priznanje.

La Slovenija ostaja mirna kot nebelka državnica brez odstopov in pridno kima vsemu, kar se na državnem vrhu spominja. Spomin se samo sfera okoli štatele (ZSMG, hvala!) in sedanjih silnastih akci pri novi ustavi, mar ni že mnogo več kot očitno, da zaradi ohranitve ruševin naše skupnosti potrebujemo neposredne volitve, zaradi kaco, ki vlada v vojski, ko mešam poljudu domov le žare in oporečnikov vesti (zdi se mi, da jih je kar nekaj tudi iz naše republike, dragi predstavniki ljudstva) najbolj nujno potrebujemo civilno sklenjenje, zaradi izrednega stanja v naših podgetih legalizacij stavk... Mar boste vse pobali? (Kdaj pa bo olimpiada v Beogradu?)

Velik je dolg, ki ga nam je zapustil dragi tovariš Tito. Ne mislim to le na finančne, ampak predvsem na moralno-pojasnici stvari. Zunanji sovražniki so lepo predvideli, da bo po Titovi smrti Jugoslavija trda preda. Po sedmih letih od njegove smrti smo imeli naj

večje koncentracijsko taborišče samoupravnega socializma, ki leži neposredno na duši človeka, ki se je zavzemal za človeške pravice in mir, dom pa zamenjal, država ekonomsko in politično ter nacionalno razpada, obenem pa mora njegov lik ostati neeknjen.

Prav smešno je, kako so se ušli vsi vsi lepici ekleri o meščanski desnici, anarho liberalizmu... Srečni smo, da lahko še naprej plujemo, čepav ljudi, ki imajo vsaj to le na anem boku opravljajo to zelo slabo. Upam, da lahko, da če ne bo prišlo do razporeditve težje po celih palubi, bo vsaj tisti, ki so najbolj na skrajnem robu, prvi utonili. Žalostno je le, da bodo v svoji paniki še mersalno potegnili s sabo ali celo pred sabo vrgi v Jadransko morje v parno želo, da se bo lahko težje zmanjšala (kot se že dogaja z vsemi temi odstopajočimi državnimi kodli). Gre pa čisto za nekaj drugega: tovariši, gre za pravilno razporeditev!

886

Prispevek Petra Tomaža Dobrile v 1. številki (letnik 28) *Katedre*, oktobra 1987, zaradi katerega je bil ovaden s strani namestnika mariborskega javnega tožilca (Pec, "Dan potem...", *Katedra*, oktober 1987, št. 1, str. 3)

bili na podlagi 157. člena KZ SFRJ (žaljenje SFRJ).⁹¹ Takratni namestnik javnega tožilstva, Peter Čibej, je predlagal, da Temeljno sodišče v Mariboru pregleda 1. št. *Katedre*, ki jo lahko uporabi v dokazne namene in spozna storilca, Petra Dobrilo, za krivega kaznivega dejanja po obtožbi in ga obsodi.⁹²

Sledile so že obtožbe zoper prej omenjena avtorja Dragici Korade ter Samu Resniku, ki so se nanašale na pisanje v zaplenjeni 12. številki *Katedre*, saj naj bi po Zakonu o javnem obveščanju v 2. točki 98 člena kot osnovo za prepovedni razlog pri prepovedi razširjanja 12. številke javni tožilec bil dolžan sprožiti tudi javni postopek zoper avtorja. Hkrati je bil Resnik obtožen še kaznivega dejanja obrekovanja. 27. oktobra so izdali še obtožbo proti tedanjem odgovornem uredniku *Katedre*, Igorju Mekini zaradi kaznivega dejanja žalitve obdolžitve v oktobrski številki *Katedre*. Slednji je bil obtožen, ker je v omenjeni številki objavil Izjavo ljubljanske študentske organizacije o mariborskem sojenju, kjer so bili, kot je razvidno s transkripcije besedila, omenjeni oz. glede na javnega tožilca "negativno vrednostno obsojeni in žaljivo obdolženi" sodniki Marjeta Kebrič Dušan Dougan in Branko Reisman. Prav tako je bil ovaden za žaljivost do sodnikov in javnega tožilstva v njegovem prispevku z naslovom "Spoštovani javni tožilec, cenjeni gospodje sodniki...". Vsi trije so bili obtoženi zaradi dejanj razžalitve in žaljive obdolžitve po 114. členu KZ SRS.⁹³

⁹¹ ARS, SI AS 1931, t. e. 2341, RTZ 857, "Deviacija", Mapa 1, "Obtožni predlog zoper Dobrila Petra zaradi članka v štud. časopisu "Katedra", Maribor, 19. 10. 1987, str. 242–243; Informacija o obtožnih predlogih zaradi člankov v "Katedre", Maribor, 21. 10. 1987, str. 249–253.

⁹² ARS, SI AS 1931, Deviacija, "Obtožni predlog zoper Dobrila Petra zaradi članka štud. študentskem časopisu "Katedra", Ljubljana, 19. 10. 1987, str. 1–2.

⁹³ SI AS 1931, t. e. 2341, RTZ 587, "Deviacija", Informacija o obtožnih predlogih zaradi člankov v "Katedri", Ljubljana, 27. 10. 1987, str. 244–245; Obtožni predlog zoper Dragico Korade zaradi članka v 12. šte. "Katedre", Maribor, 21. 10. 1987, str. 246–248; Obtožni predlog zoper Mekina Igorja zaradi članka v 1. šte. "Katedre", Maribor, 21. 10. 1987, str. 249–253.

Katedra po interdikciji 12. številke, ki jo je 30. junija 1987 natisnil časopis *Večer*, cenzurirana tudi v Beogradu primarno zaradi svoje kritike tedanjega srbskega predsednika Slobodana Miloševića. Državne institucije so v tem obdobju sistematično obstruirale poskuse *Katedre* za organizacijo javnih tribun o mnogih akutnih problematikah. Člani uredniškega kolegija in predsednica časopisnega sveta, Dragica Korade, so bili konfrontirani s serijo kazenskih obtožb, obremenjujočih jih z domnevno diskreditacijo državnih organov, "oboroženih sil SFRJ", in vključno s figuro "tovariša Tita".⁹⁴

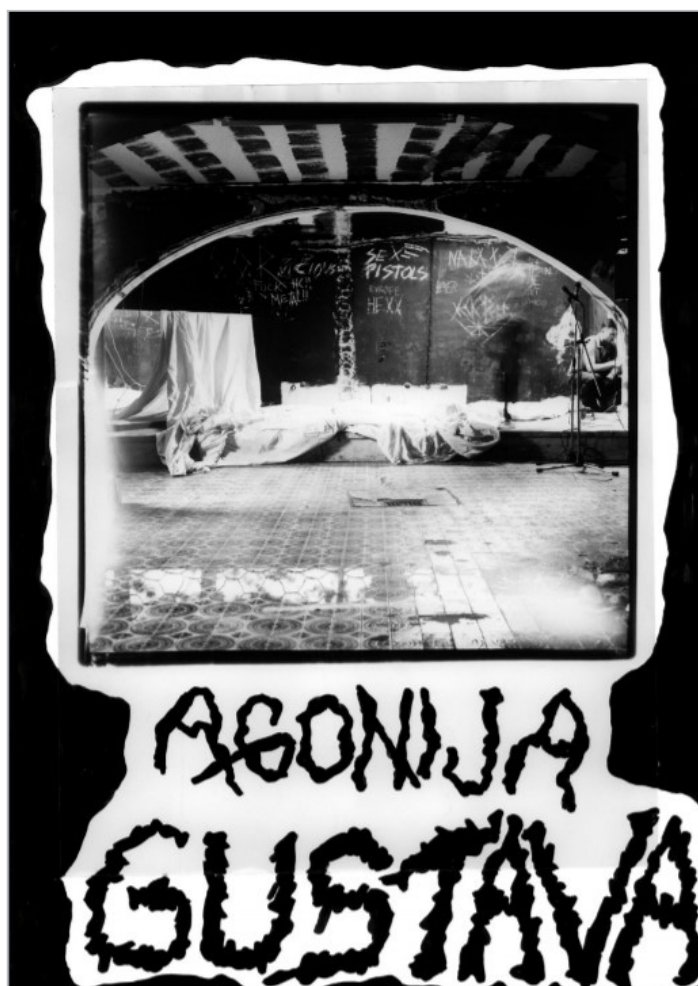
Kot posledica, so v naslednjih letih na sodiščih zagovarjali svojo nedolžnost, do trenutka politične spremembe v letu 1990, ko so prej kriminalizirane zahteve *Katedre* prešle v sfero univerzalno sprejetih družbenih resnic.

Uredniški odbor *Katedre* je bil hkrati prvi po odstavitvi Milovana Djilasa v petdesetih letih 20. stoletja organiziral objavo intervjuja z omenjenim prominentnim jugoslovanskim disidentom in z organizacijo velike javne tribune v mariborskem ŠTUK-u prekinil Djilasovo več kot tri desetletja trajajoče obdobje tišine. Registracija tega dogodka je bila istega dne globalno diseminirana kot medijska senzacija. *Katedra* je javni prostor obogatila tudi s kritičnimi ekspoziti ob omenjenih Dragici Korade in Samu Resniku še članki Darinka Koreša – Jacksa, Silva Zapečnika, Mirana Lesjaka, Dejana Pušenjaka, Vuka Čosiča, Milovana Brkiča, Petra Tomaža Dobrile, kot tudi s teksti in analizami Andreja Fištravca, Mladena Dolarja, Tomaža Mastnaka, Vladimirja Seksa, karikaturami Aleksandra Baljka, prispevki Vuka Čosiča in "Beograjsko prilogo", pod vodstvom Svetlane Vasovič. Kot zapiše tedanji urednik *Katedre* Igor Mekina pa je kljub temu potrebno poudariti, da je kljub neposrednim sodnim pritiskom in občasnim finančnim pritiskom na *Katedro* "tedanja enostrankarska oblast vendarle omogočala financiranje *Katedre* in drugih kritičnih medijev".⁹⁵

Uredniški odbor *Katedre* je bil hkrati prvi po odstavitvi Milovana Djilasa v petdesetih letih 20. stoletja organiziral objavo intervjuja z omenjenim prominentnim jugoslovanskim disidentom in z organizacijo velike javne tribune v mariborskem ŠTUK-u prekinil Djilasovo več kot tri desetletja trajajoče obdobje tišine. Registracija tega dogodka je bila istega dne globalno diseminirana kot medijska senzacija. *Katedra* je javni prostor obogatila tudi s kritičnimi ekspoziti ob omenjenih Dragici Korade in Samu Resniku še članki Darinka Koreša – Jacksa, Silva Zapečnika, Mirana Lesjaka, Dejana Pušenjaka, Vuka Čosiča, Milovana Brkiča, Petra Tomaža Dobrile, kot tudi s teksti in analizami Andreja Fištravca, Mladena Dolarja, Tomaža Mastnaka, Vladimirja Seksa, karikaturami Aleksandra Baljka, prispevki Vuka Čosiča in "Beograjsko prilogo", pod vod-

⁹⁴ Igor Mekina, "Natiskane izvode bodo uničili", *Katedra*, junij/julij 2011, št. 6/7, str. 25.

⁹⁵ Prav tam.

Naslovnica *Pankzije* iz leta 1988 o klubu "Gustav" na Razlagovi v Mariboru (*Pankzija*, oktober 1988)

stvom Svetlane Vasovič. Kot zapiše tedanji urednik *Katedre* Igor Mekina pa je kljub temu potrebno poudariti, da je kljub neposrednim sodnim pritiskom in občasnim finančnim pritiskom na *Katedro* "tedanja enostrankarska oblast vendarle omogočala financiranje *Katedre* in drugih kritičnih medijev".⁹⁶

Z javno kritiko represije v nekdanjem političnem sistemu in nesmiselnim obtožbam proti piscem in urednikom lahko sklenemo, da je mariborski kritični časopis *Katedra* nedvomno pripadal enemu od znanilcev demokratizacije slovenskega prostora v osemdesetih in pomembno pripomogel k pospešitvi

⁹⁶ Prav tam.

procesa slovenske pomladi, s tem ko je odkrito opozarjal na napake v sistemu, politične afere, neuspešno reševanje politične, nacionalne in gospodarske krize in sodne krivice, ki so bile izvršene po zakonih, pisanih za namene ohranjanja tedanjega političnega sistema in ne za namene varovanja vseh državljanov – zatiranje svobode govora in obdolževanje argumentirane kritike je jasen dokaz za to.

Kot je zapisal Mekina:

Podobne kritike o dogajanju v Mariboru so seveda prisotne tudi danes, toda z eno pomembno razliko – prav zaradi Katedre, ki je širila prostor medijske svobode, je danes v Sloveniji o najrazličnejših dogodkih in tudi o nepravilnostih mogoče razpravljati bistveno bolj svobodno kot nekoč.⁹⁷

Sklepne misli

Svetovna alternativna kulturna gibanja z osrednjimi predstavniki so v osemdesetih letih sestavljala kritični val, ki je povzročil, da je Slovenija v liberalizaciji, demokratizaciji in strpnosti prehitela preostali del države. Brez dvoma je prav nova alternativa s spodbujanjem kritičnega mišljenja in z opozarjanjem na napake tedanjega sistema ter predvsem z iskanjem rešitev za obstoječo krizo pripomogla pri pospeševanju procesa slovenske pomladi in k njenemu cilju, slovenski osamosvojitvi.

SDV, slovenska tajna politična policija, je v novih gibanjih, kot je razvidno iz predstavljenega poročila, videla predvsem razlog za morebitno skrb, saj so gibanja zahtevala spremembo tedanjega obstoječega sistema, SDV pa je predvidevala, da so spodbujana tudi "od zunaj" in pod nadzorom tujih obveščevalnih služb. Tako si je SDV zadala nalogo skrbno spremljati nadaljnje dogajanje alternativnih gibanj.

Slednja so se razširila po vsej Sloveniji in čeprav je njihov epicenter predstavljala Ljubljana, drugo največje slovensko mesto Maribor ni zaostajalo zanj. Značilnost kulture v Mariboru v osemdesetih letih je bila njen dvojni značaj: po eni strani je šlo za obdobje bogatega umetniškega ustvarjanja in eksperimentiranja, po drugi strani pa so te kulturne prakse potekale v kontekstu družbene in politične represije, ki jo je izvajala tedanja jugoslovanska država. Ta dvojnost se je odražala v načinu, kako so umetniki in intelektualci iz Maribora komunicirali s svojim občinstvom in kako so se odzivali na omejitve in nadzor, ki so bili postavljeni nad njihovim delovanjem.

⁹⁷ Prav tam, str. 24.

V osrednjem štajerskem mestu so bili zastopani vsi segmenti neinstitucionalnih oz. alternativnih gibanj, od klasičnih umetniških zvrsti, prek instalacij in *happeningov* do glasbenih dogodkov, hkrati pa se je konstituirala tudi publicistična dejavnost. V okviru slednje je s strani SDV največ pozornosti prejemale študentska kritična revija *Katedra*, ki je objavljala prispevke, ki so med drugim kritizirali tedanji politični sistem, v okviru tega pa zlasti Jugoslovansko ljudsko armado in njene odločitve, izražala svoje mnenje glede različnih političnih dogodkov ter tedaj vse pogostejših afer in si s tem prislužila tudi prepoved izdajanja določenih števil. Posebej odmevna je bila tožba *Katedre* zaradi objave pisma Vojislava Šešlja Hamdiji Pozderacu, ki je opozarjalo na finančne nepravilnosti v državi. Obsodbe in prepovedi študentskega tiska, ki je zgolj opozarjal na nepravilnosti in nemalokrat ponujal tudi rešitve za obstoječe težave, nam kažejo, da je še konec osemdesetih let svoboda govora bila nedvomno omejena in pod strogim nadzorom pod krinko "varovanja javnega miru".

Leta 2006 je *Katedra* po dvanajstih letih ponovno pričela ponovno izhajati na pobudo Društva študentov in podiplomcev Slovenije. Ideja o njeni obuditvi je prišla s strani Damirja Mlakarja, novega urednika, zaradi pomanjkanja kritičnega časopisa v Mariboru in nasploh v Sloveniji. Nove izdaje so ohranile kritičnost ter analitično obravnavanje vsebine, ki zahteva razmišljujočega bralca, kar so ohranjali do prenehanja izdajanja revije leta 2011.

Skupaj z vami želimo ustvariti časnik, ki bo spodbujal pluralnost medijskega prostora z vsebinami, ki bodo zanimive tako akademski kot laični javnosti. Verjetno ne bi imelo smisla vleči vzporednice s prejšnjo Katedro, kajti časi in problemi so bili takrat drugačne narave. Rdeča nit, ki nas bo vezala z nekdanjo Katedro, bo kritičnost.⁹⁸

⁹⁸ Damir Mlakar, "Nam bo uspelo?", *Katedra*, januar 2006, št. 1. str. 3.

Ana Šela

CULTURE IN MARIBOR IN THE 1980S: ALTERNATIVE AND THE STATE SECURITY SERVICE (SDV)

SUMMARY

The article presents and analyses alternative cultural movements, focusing on the 1980s in Maribor. Based on existing scientific literature and archival material, it also demonstrates a case study of monitoring the Maribor youth newspaper *Katedra*. This phenomenon of alternative cultural movements is situated within the broader context of the disintegration of Yugoslavia, providing a unique lens through which the Slovenian experience can be understood.

At the heart of these movements lay a profound critique of the existing political system. This critique was not merely oppositional in nature but was underpinned by a robust advocacy for media freedom, political reforms, and a reformation of the judicial system to ensure fairness and the protection of civil liberties. The movements' endeavours were characterized by a persistent struggle against the suppression of free speech and a system that seemed more intent on preserving its hegemonic power than safeguarding the rights and freedoms of its citizens.

A critical aspect of this period was the role of the Slovenian secret political police, State Security Service (SDV). The SDV perceived these burgeoning movements not merely as cultural phenomena but as potential threats to the political status quo. These movements, with their demands for systemic change, were viewed through a lens of political aggression, representing a shift from a subcultural to an anti-cultural stance in the eyes of the authorities. This perception was pivotal in shaping the state's response to the movements, often leading to a repressive approach aimed at curtailing their influence.

The article also delves into specific events and publications that epitomize the era's tumultuous nature. Additionally, the emergence of student and youth alternative periodicals like *Katedra*, *Mladina* and *Tribuna* is highlighted. These publications not only served as platforms for expressing dissenting views but also played a crucial role in mobilizing public opinion and fostering a culture of critical discourse. The legal challenges faced by these publications, particularly *Katedra*, are examined in detail. The article outlines how these challenges were emblematic of the broader struggle for freedom of expression. The state's attempts to suppress these voices, often under the guise of maintaining public order, are indicative of the broader tensions between the state and emergent civil society movements.

By the late 1980s, the influence of these new social movements began to wane, with a discernible shift from cultural to political spheres. This transition was part of a broader critique of the political system and society, which had evolved into an organized movement. This development was of central importance in the process of the Slovenian Spring, a period that was instrumental in laying the groundwork for the establishment of an independent Slovenia.

In conclusion, the article presents an analysis of the alternative cultural movements in Slovenia during the 1980s through the lenses of Slovenian State Security Service. It underscores their struggle against the political system and their significant contribution to the country's path towards independence and democratic reform. The movements' advocacy for media freedom, political reforms, and judicial fairness, coupled with their resistance to the suppression of free speech, played a crucial role in shaping the socio-political landscape of Slovenia. This period marks a critical juncture in Slovenian history, where cultural movements transcended their traditional boundaries and became key players in the nation's journey towards democracy and self-determination.

VIRI IN LITERATURA

ARS – Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1931, fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (RSNZ SRS).

Dolenjski list – Novo mesto, letnik 1981.

Delo – Ljubljana, letniki 1986–2013.

Katedra – Maribor, letniki 1961–1994, 2006–2011.

Mladina – Ljubljana, letniki 1983–2017.

Večer – Maribor, letniki 1987–2014.

Repe, Božo, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (1. del: opozicija in oblast)* (Ljubljana, 2002).

.....

Bajc, Gorazd, Osojnik, Janez in Friš, Darko, "Nekateri vidiki mednarodnega priznanja Slovenije s posebnim ozirom na ameriški pogled, junij 1991–april 1992", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 1 (2019), str. 217–256.

Čopič, Vesna in Tomc, Gregor (ur.), *Kulturna politika v Sloveniji: simpozij* (Ljubljana, 1998).

Friš, Darko, Jenuš, Gregor in Šela, Ana, "Slovenska politična emigracija skozi oči Službe državne varnosti v šestdesetih letih", *Acta Histriae* 29, št. 4 (2021), str. 1073–1114.

Gabrič, Aleš, "Na zahodu vzhodnega sveta", v: Fischer, Jasna et al. (ur.), *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, ur. Jasna Fischer et al. (Ljubljana, 2006), str. 1158–1165.

Gabrič, Aleš, "Slovenska kulturnopolitična razhajanja med kulturno ustvarjalnostjo in politično akcijo 1980–1987", *Zgodovinski časopis* 56, št. 1–2 (2002), str. 199–221.

Gabrič, Aleš, "Slovenska matica in osamosvajanje Slovenije", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022), str. 405–430.

Gabrič, Aleš, "Zaostrenost mednarodnih odnosov", v: Fischer, Jasna et al. (ur.), *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992* (Ljubljana, 2006), str. 1165–1174.

Griesser Pečar, Tamara, "Nadškof Alojzij Šuštar in Katoliška cerkev v Sloveniji v osemdesetih letih in v procesu osamosvajanja", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022), str. 371–404.

Horvat, Marko, "Prepovedi in zaplembe tiskane besede v Sloveniji 1945–1990", v: Jančar, Drago (ur.), *Temna stran meseca. Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji*

- 1945–1990 (Ljubljana, 1998), str. 126–139.
- Jauk, Vesna**, *MKC – Mladinski kulturni center Maribor* (Ljubljana, 1999).
- Jeffs, Nikolai**, "FV in 'tretja scena' 1980–1990", v: Škrjanec, Breda (ur.), *FV: alternativa osemdesetih = alternative scene of the eighties* (Ljubljana, 2008), str. 101–145.
- Kerec, Darja**, "Slovenska družba v vrtincu kulturnih sprememb, novih trendov in tehnologij v 80. in 90. letih", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022), str. 583–610.
- Kladnik, Tomaž**, "Maribor in nastanek oboroženih sil samostojne in demokratične Slovenije", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022), str. 503–546.
- Kolmančič, Petra**, *Fanzini: komunikacijski mediji subkultur* (Maribor, 2001).
- Kordiš, Meta**, "Fragmenti vizualnih alternativnih praks osemdesetih let v Mariboru", *Dialogi* 49, št. 10/13 (2013), str. 89–110.
- Kordiš, Meta**, "Konstruiranje dediščine alternativnih praks 80-ih v Mariboru v senci vstaj pozimi 2012/2013", *Argo* 57, št. 2 (2014), str. 18–35.
- Kos Grabar ml., Jože**, "Alternativna scena v Mariboru in okolici v 80. letih 20. stoletja", *Dialogi* 10, št. 13 (2013), str. 55–68.
- Košorok Humar, Alenka**, "Pogovor: Mag. Drago Demšar (1942–2017): Nikoli nisem nikogar kazensko preganjal", *Odvetnik*, št. 79 (2017), str. 38–44.
- Krečič, Jela**, *Plakatna afera 1987* (Ljubljana, 2009).
- Lazarevic, Žarko in Rendla, Marta**, "Gospodarska ozadja jugoslovanske krize osemdesetih let 20. stoletja", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022), str. 343–370.
- McGuigan, Jim**, *Neoliberalna kultura* (Maribor, 2015).
- Milosavljević, Olivera**, "Zloupotreba avtoritete nauka", v: Popov, Nebojša (ur.), *Srpska strana rata* (Beograd, 1996), str. 340–358.
- Muršič, Rajko**, *Center za dehumanizacijo: Etnološki oris rock skupine* (Pesnica, 1995).
- Muršič, Rajko**, *Trate vaše in naše mladosti: Zgodba o mladinskem in rock klubu* (Ceršak, 2000).
- Ravnjak, Vili**, "Dramski studio in alternativna gledališka gibanja v osemdesetih letih 20. stoletja v Mariboru", *Dialogi* 49, št. 10/13 (2013), str. 37–43.
- Rendla, Marta**, "Alternativna kulturna gibanja in 'konglomerat FV' v osemdesetih letih v Sloveniji", *Prispevki za novejšo zgodovino* 58, št. 2 (2018), str. 139–159.
- Repe, Božo**, "Slovensko-srbski konflikt v osemdesetih letih", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022), str. 305–342.
- Repe, Božo in Kerec, Darja**, *Slovenija, moja dežela* (Ljubljana, 2017).
- Repe, Božo**, *Jutri je nov dan* (Ljubljana, 2002).
- Samec, Urška**, *Mladinski kulturni center Maribor: kronološki pregled dogodkov od leta 1966 do leta 1993*. Diplomatska naloga (Maribor, 2002).
- Šela, Ana in Friš, Darko**, "Nova revija v primežu Službe državne varnosti", *Annales* 27, št. 4 (2017), str. 807–836.
- Šela, Ana in Hazemali, David**, "Spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja: prispevek k poznavanju zgodovine slovenske Službe državne varnosti", *Studia Historica*

Slovenica 20, št. 3 (2020), str. 879–920.

Šela, Ana in Matjašič Friš, Mateja, "Nadzor Službe državne varnosti nad revijo Zaliv", *Annales* 29, št. 4 (2019), str. 675–688.

Šela, Ana, "Contributions to the Knowledge of the Slovenian Intellectual 'Opposition' in the 1980s under the Screening of the State Security Service", *Annales* 31, št. 4 (2021), str. 601–616.

Šela, Ana, *Služba državne varnosti v desetletju kritike in kriz (1980–1989)* (Maribor, 2022).

Tomažič, Dušan (ur.), *Festival Vesela jesen: 1962–1997* (Maribor, 1997).

Toš, Niko, "Vrednote v prehodu – dvanajstič: petdeset let projekta Slovensko javno mnenje", v: Toš, Niko (ur.), *Vrednote v prehodu XII. Slovenija v mednarodnih in med-časovnih primerjavah ISSP 1994–2018, ESS 2002–2016, EVS/WVS 1992–2017, SJM 2018* (Ljubljana, 2018), str. 11–21.

Toš, Niko, *Dozorevanje slovenske samozavesti*, zbirka Dokumenti SJM (Ljubljana, 1995).

Vurnik, Blaž, *Med Marxom in punkom. Vloga Zveze socialistične mladine Slovenije pri demokratizaciji Slovenije (1980–1990)* (Ljubljana, 2005).

Zajc, Marko, "Poletni aferi kritičnih misli. Tomaž Mastnak in Dimitrij Rupel, slovenska kritična intelektualca med jugoslovansko in slovensko javnostjo v letu 1986", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 3 (2020), str. 921–956.

ZPM Maribor, Kajba Gorjup, Nataša in Kaurin, Kornelija, "Dom ustvarjalnosti mladih – središče ustvarjalnih idej in dejavnosti za otroke in mladino", v: Sturc, Majda (ur.), *60 let za dobro otrok (1953–2013)* (Ljubljana, 2013), str. 290–293.

Author: ŠELA Ana

PhD in History, Assistant

University of Maribor

Slomškov trg 15, SI–2000 Maribor, Slovenia

Title: **ALTERNATIVE MOVEMENTS UNDER THE SURVEILLANCE OF THE STATE SECURITY SERVICE: THE MARIBOR CULTURAL SCENE IN THE 1980's**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 23 (2023), No. 3, pp. 771–804, 98 notes, 6 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Maribor, culture, SDV (State Security Service), alternative movements, secret political police, the eighties (1980s)

Abstract: The article is a study of the cultural happenings in Maribor in the 1980s, focusing on the main areas of the cultural scene and the monitoring and control of new, alternative cultural movements by the State Security Service (SDV). Along with a general overview of alternative culture in Slovenia in the 1980s, the author also dissects the alternative cultural events in Maribor and illustrates the operation of the SDV based on the case of the student magazine *Katedra*. The research is based on established scientific literature, and in analysing the SDV's control over cultural events, it considers the preserved archival material of the State Security Service, which is kept in the fond SI AS RSNZ SRS 1931 at the Archives of the Republic of Slovenia.
